МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0533-з
спеціальності 053– Психологія
Заліська Світлана Сергіївна
Керівник: Гредінарова О.М., к.психол.н., доцент кафедри психології
Рецензент: Грандт В.В., к. психол.н., доцент кафедри психології

Запоріжжя – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2024 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Заліській Світлані Сергіївні

Тема роботи Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення в умовах дистанційного навчання

керівник роботи Гредінарова О.М., к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: Розкрити сутність понять «самовизначення», «професійне самовизначення», «готовність до професійного самовизначення»; вивчити компоненти і рівні готовності старшокласників до професійного самовизначення; розглянути критерії та показники ефективності формування професійного самовизначення підлітків в умовах дистанційного навчання у прифронтовому місці; розробити та експериментально перевірити програму діяльності психолога щодо професійного самовизначення старшокласників.

5. Перелік графічного матеріалу: 7 таблиць, 10 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання Видав	Завдання прийняв
Вступ	Гредінарова О.М., доцент		
Розділ 1	Гредінарова О.М., доцент		
Розділ 2	Гредінарова О.М., доцент		
Розділ 3	Гредінарова О.М., доцент		
Висновки	Гредінарова О.М., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2024 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2024 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	червень -серпень 2024 р.	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2024 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2024 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2024 р.	Виконано

Студент _____ С.С. Заліська

Керівник роботи _____ О.М. Гредінарова

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 80 сторінок, 7 таблиць, 10 рисунків, 59 джерел.

Об’єкт дослідження: професійне самовизначення старшокласників.

Предмет дослідження: діяльність психолога з формування готовності старшокласників до професійного самовизначення в умовах дистанційного .

Мета дослідження: розробити та експериментально перевірити програму професійного самовизначення, спрямовану на формування готовності старшокласників до професійного самовизначення.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що формування професійного самовизначення учнів старших класів буде ефективним, якщо:

1) розглядати профорієнтаційну роботу як органічну складову навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу;

2) в процесі формування готовності до професійного самовизначення буде враховано суб'єктивний досвід, інтереси та схильності старшокласників;

3) буде реалізована програма професійного самовизначення старшокласників.

Методи дослідження: теоретичні методи: теоретичний аналіз спеціальної літератури, нормативної та програмно-методичної документації; діагностичні методи: анкетування, спостереження, тестування, аналіз профорієнтаційної діяльності у школі.

Наукова новизна роботи дослідження полягає в уточненні змісту понять професійне самовизначення старшокласників, готовність до професійного самовизначення старшокласників в умовах дистанційного навчання; на основі існуючих теоретичних доробок конкретизовані критерії та показники ефективності формування професійного самовизначення старшокласників в умовах дистанційного навчання; виділені та теоретично обґрунтовані основні напрями діяльності психолога щодо надання допомоги учням старших класів в професійному самовизначенні.

САМОВИЗНАЧЕННЯ, ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ. ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ, ЮНАЦЬКИЙ ВІК, ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ, ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ.

SUMMARY

Zalis′ka S.S. Formation of Readiness of High School Students for Professional Self-Determination in the Conditions of Distance Learning

Master's qualification work: 80 pages, 10 illustration, 7 tables, 2 dzherelos.

Object of study: professional self-esteem of high school students.

Subject of investigation: the activity of a psychologist from shaping the readiness of high school students to professional self-esteem in the minds of distance learning.

Research meta: to develop and experimentally test a program of professional self-esteem aimed at shaping the readiness of high school students for professional self-esteem.

The research hypothesis suggests that the formation of professional self-esteem among high school students will be effective if:

1) consider career guidance work as an organic warehouse of the initial-vortex process of the background-lighting initial mortgage;

2) in the process of shaping readiness to professional self-identification, the subjective evidence, interests and skills of high school students will be protected;

3) a program of professional self-esteem for high school students will be implemented.

Research methods: theoretical methods: theoretical analysis of specialized literature, normative and program-methodological documentation; diagnostic methods: questionnaire, surveillance, testing, analysis of career guidance activities at school.

The scientific novelty of the research lies in the refined way to understand the professional self-identity of high school students, the readiness for professional self-identification of high school students in the minds of distance learning; on the basis of clear theoretical frameworks, criteria and indicators of the effectiveness of the formation of professional self-esteem of high school students in the minds of distance learning are specified; vision and theoretically outline the main direct activities of the

psychologist to assist high school students in professional self-esteem; a psychological formation of the minds of high school students' readiness for professional self-identification was revealed (a comprehensive approach to the process of formation of readiness in the minds of remote learning, between which porforientation the robot is seen as an organic warehouse the initial-vikhovny process of the backlighting of the initial mortgage; reliance on subjective evidence, interests and strengths of the subordinates.

The practical significance of the research lies in the development of programs for professional self-esteem of high school students in minds of distance learning in the front-line area; a program of professional self-esteem for high school students has been tested; based on the development program, practical recommendations for preparing high school students for professional self-identification in the minds of distance learning at the front line.

SELF-IMPRESSION, PROFESSIONAL SELF-IMPROVEMENT. PROFESSIONAL ORIENTATION, UNATSKY VIK, PROFESSIONAL SELF-DOMESTICITY, DISTANCE BEGINNING.

ЗМІСТ

ВСТУП……. 78
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ……... 11
1.1. Сутність і особливості професійного самовизначення учнів старших класів…… 11
1.2. Готовність старшокласників до професійного самовизначення в умовах дистанційного навчання……. 27
1.3.Критерії та показники ефективності формування професійного самовизначення старшокласників в умовах дистанційного навчання..…… 36
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ……... 46
2.1.Аналіз змісту діяльності психолога школи « Єйдос» щодо організації професійного самовизначення учнів старших класів……. 46
2.2.Аналіз результатів вивчення готовності старшокласників до професійного самовизначення……. 52
2.3.Аналіз результатів впровадження програми формування готовності старшокласників до професійного самовизначення……... 61
ВИСНОВКИ……..... 73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..... 76
ДОДАТКИ……... 81

ВСТУП

Однією з основних цілей і завдань в сучасному суспільстві є формування у підлітків активної життєвої позиції, незважаючи на тяжкі часи які переживає Україна під час російского вторгнення, дистанційного навчання в складних умовах прифронтового міста. У шкільні роки виявляються і розвиваються різні інтереси і схильності, закладаються основи загального та професійного розвитку особистості. Дослідженнями психологів доведено, що в ранній юності формується одне із стрижневих якостей особистості – професійне самовизначення. Ринок праці та особливості сучасної соціально-економічної ситуації обумовлюють необхідність більш раннього професійного самовизначення школярів. До моменту закінчення основної школи в учнів має бути сформований усвідомлений профнамір та визначений шлях подальшого продовження освіти.

Основною метою профорієнтаційної роботи навіть на цей складні час є формування готовності випускника школи до професійного самовизначення як найважливішого компонента особистісного розвитку. Аналіз психологічної літературі показує , що професійне самовизначення в житті кожної людини, особливо в шкільні роки, є однією з самих важливих проблем (І.Д. Бех; Л.М. Карамушка, Н.Ф. Шевченко). Найважливішим критерієм усвідомлення та продуктивності професійного становлення особистості є її здатність знаходити особистісний сенс у професійній праці, приймати рішення про вибір професії, спеціальності та місця роботи. Професійне самовизначення – це процес формування ставлення до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності

Підготовка учнів до обґрунтованого вибору професії – важливе соціально-психологічне завдання освітнього закладу. Професійне самовизначення є неодмінною умовою досягнення успіху у майбутньої трудовій діяльності, задоволення від її виконання і просування по роботі, підготовки функціонально грамотних, професійно мобільних спеціалістів,

здатних успішно адаптуватися до соціально-економічного та професійно-виробничого середовища, що швидко змінюється. Уміння аналізувати зміст професій, оцінювати свої професійні можливості і на цій основі здійснювати життєвий та професійний вибір – одна з ключових компетенції випускника сучасної загальноосвітньої школи.

Актуальність і недостатня розробленість даної проблеми на теперішній час дозволили визначити тему дослідження та обґрунтувати її з урахуванням дистанційного навчання школярів в прифронтовому місці

Об’єкт дослідження: професійне самовизначення старшокласників.

Предмет дослідження: діяльність психолога з формування готовності старшокласників до професійного самовизначення в умовах дистанційного навчання.

Мета дослідження: розробити та експериментально перевірити програму професійного самовизначення, спрямовану на формування готовності старшокласників до професійного самовизначення.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що формування професійного самовизначення учнів старших класів буде ефективним, якщо:

4) розглядати профорієнтаційну роботу як органічну складову навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу;

5) в процесі формування готовності до професійного самовизначення буде враховано суб'єктивний досвід, інтереси та схильності старшокласників;

6) буде реалізована програма професійного самовизначення старшокласників.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність понять «самовизначення», «професійне самовизначення», «готовність до професійного самовизначення».

2. Вивчити компоненти і рівні готовності старшокласників до професійного самовизначення.

3. Розглянути критерії та показники ефективності формування професійного самовизначення підлітків в умовах дистанційного навчання у

прифронтовому місці.

4. Розробити та експериментально перевірити програму діяльності психолога щодо професійного самовизначення старшокласників.

Методи дослідження: теоретичні методи: теоретичний аналіз спеціальної літератури, нормативної та програмно-методичної документації; діагностичні методи: анкетування, спостереження, тестування, аналіз профорієнтаційної діяльності у школі.

Наукова новизна роботи дослідження полягає в уточненні змісту понять професійне самовизначення старшокласників, готовність до професійного самовизначення старшокласників в умовах дистанційного навчання; на основі існуючих теоретичних доробок конкретизовані критерії та показники ефективності формування професійного самовизначення старшокласників в умовах дистанційного навчання; виділені та теоретично обґрунтовані основні напрями діяльності психолога щодо надання допомоги учням старших класів в професійному самовизначенні; виявлено психологічні умови формування готовності старшокласників до професійного самовизначення (комплексний підхід до процесу формування готовності в умовах дистанційного навчання, в межах якого профорієнтаційна робота розглядається як органічна складова навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу; опора на суб'єктивний досвід, інтереси та схильності підлітків; формування готовності до професійного самовизначення в процесі реалізації спеціально роздробленої програми).

Практична значимість дослідження полягає у розробці програми професійного самовизначення старшокласників в умовах дистанційного навчання у прифронтовому місті ; апробована програма професійного самовизначення старшокласників може бути використана закладами освіти ; на основі запропонованої програми розроблені практичні рекомендації щодо підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах дистанційного навчання у прифронтовому місті.

РОЗДІЛ 1
ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

1.1. Сутність і особливості професійного самовизначення учнів старших класів

Вибір професії в житті кожної молодої людини має велике значення не тільки тому, що професія є джерелом існування, але й тому, що вона визначає все її життя, забезпечує реалізацію особистості, місце в суспільстві [13].

Проблема професійного самовизначення довгий час не розглядалася і не вивчалася (як самостійний напрям): протягом довгого часу вирішувалися питання профорієнтації учнів, тобто проблема вибору професії та місця у трудовій сфері з орієнтацією на соціальне замовлення суспільства, професійне середовище.

Сьогодні виникла необхідність вирішувати цю проблему з орієнтацією на особистість учня, тобто за допомогою професійного самовизначення. Професія (від латинського professio – офіційно вказане заняття, спеціальність, від profiteor – оголошую своєю справою) – це рід трудової діяльності, занять, що вимагають певної підготовки і які є джерелом існування [42].

У сучасній психологічної літературі існує велика кількість трактувань поняття «самовизначення».

Самовизначення – це встановлення людиною своїх власних особливостей, можливостей, здібностей, вибір людиною критеріїв, норм оцінювання себе, «планки» для себе, цінностей, виходячи з вимог соціуму і до самого себе [39].

Процес самовизначення триває у досить зрілої людини все життя: людина шукає відповіді на питання – хто я є, навіщо я живу, чого можу домогтися, чим я можу допомогти своїм близьким, своїй країні, в чому моє індивідуальне

призначення та ін. Ці потреби самовизначення, пов'язані з пошуком сенсу життя, бажано стимулювати, допомагаючи людині в цьому починаючи з дошкільного віку, хоча є й дорослі люди, які рідко замислюються або зовсім не замислюються над цими питаннями.

Здатність до самовизначення є невід'ємною стороною цілісної структури особистості, що передбачає готовність і вміння людини самостійно виробляти керівні принципи та способи своєї діяльності (інтелектуальної, комунікативної, естетичної та іншої).

На думку Л.Р. Яруліної, самовизначення – це складний, багатоступінчастий процес розвитку людини, його структурними елементами є різні види самовизначення – особистісне, професійне та ін. Ці види самовизначень постійно взаємодіють. В одних випадках вони передують одне іншому, наприклад, особистісне самовизначення може передувати і сприяти професійному, найчастіше вони відбуваються одночасно, міняючись місцями, як причина і наслідок [43].

Слід розрізняти особистісне і професійне самовизначення.

Вивчаючи особистісне самовизначення, роблять акцент на знаходженні особистістю своєї «внутрішньої суті». У роботах І.Д Беха особистісне самовизначення описується як знаходження самобутнього «образу я», постійний розвиток цього образу і затвердження його серед оточуючих людей. А.С. Кривобок пропонує розглядати особистісне самовизначення як перетворення самих себе в новому особистісному досвіді [4]. Дані автори ставлять на перше місце в особистісному самовизначенні пізнання людиною самої себе, завдяки чому вона визначає своє власне ставлення до життя і своє місце в ньому.

У психолого-педагогічній літературі склалася думка про те, що професійне самовизначення в житті кожної людини, особливо в шкільні роки, є однією з найважливіших проблем. Це пояснюється, на думку В.Г. Панка [31], наступними обставинами:

1. Прояв професійного самовизначення з раннього віку з появи усвідомленого самопізнання, інтересу до своєї особистості, своїх нахилів і здібностей, а також можливостям їх реалізації в реальному житті.

2. Раціональним формуванням, а потім і використанням природних і набутих сил і здібностей кожної людини в залежності від специфіки майбутнього психофізіологічного навантаження професійної діяльності.

3. Формування професіоналізму в результаті багаторічної усвідомленої селективної діяльності переважно методом проб і помилок, захоплень і потреб, соціальних установок, природних і суспільних умов.

4. Перевага поліпрофессіоналізма бажано на шкільному рівні для більш повного задоволення розумових і фізичних сил і здібностей, так як в сучасних умовах виробничої діяльності людині важко в житті, якщо вона підготовлена до однієї вузької спеціальності.

Звернемося до сутності професійного самовизначення.

Професійне самовизначення розглядається як складний динамічний процес формування особистістю системи своїх основоположних відносин до професійно-трудового середовища, розвитку і самореалізації духовних і фізичних можливостей, формування нею адекватних професійний намірів і планів, реалістичного образу себе як професіонала.

На думку В.Г. Панка [31, 13], визначення сутності професійного самовизначення є досі невирішеним завданням і тому звернення до цієї проблеми займає важливе місце в творчому пошуку не тільки педагогів і психологів, а й представників інших напрямів науки.

І.І. Чечко [42] в дослідженні проблем соціалізації та професійного самовизначення особистості виділяє три провідні напрямки. Перший з них включає роботи гуманістичного плану, де пріоритетом для професійного вибору є особливості особистості. Для другого напрямку характерно висування на перший план інтересів суспільства і держави, забезпечення кадрової політики. В силу актуалізації в даний час особистісно-орієнтованої психології ці роботи втратили свою значимість і перспективу для практичного

використання. Третій напрямок включає дослідження, в яких робиться спроба поєднання особистісно-орієнтованого підходу і врахування потреб суспільства і держави при виборі професії.

У зарубіжній практиці протягом тривалого часу панували дві самостійні теорії професійного самовизначення: діагностична і виховна. Діагностична теорія зводила вибір професії до визначення професійної придатності індивіда. Виховна теорія спрямована на підготовку особистості до професійного самовизначення відповідно до заздалегідь запланованими впливами.

У вітчизняній педагогіці багато проблем професійного самовизначення довгий час також розглядалися в рамках виховної концепції професійної орієнтації, основи якої були закладені Л. Долинською . Ця концепція, поряд з перевагами, мала ряд недоліків. З цього приводу Н. Ощуркевич пишуть: «Не переконлива і виховна концепція профорієнтації, згідно з якою необхідно, щоб кожен школяр керувався усвідомленим мотивом вибору професії відповідно до потреб в кадрах конкретного регіону, міста, району. Професійні інтереси особистості не враховувалися в якості пріоритетних як у професійному виборі, так і в самому соціальному замовленні на професіонала» [30, 34].

В системі профорієнтації протягом багатьох років домінувала установка на професійну сферу, а не на людину, створювалася узагальнена модель профорієнтації без урахування індивідуальних особливостей особистості, не здійснювався диференційований підхід до учнів з різними рівнями готовності до професійного самовизначення, не враховувався тривалий характер розвитку , тільки лише декларувалося положення про те, що особистість – це суб'єкт професійного самовизначення. Основною метою такої профорієнтації вважалося формування здатності до вибору професії, а не готовності до самовизначення.

Враховуючи ці негативні моменти сформованої практики профорієнтації І.Д. Бехом була розроблена принципово інша концепція, згідно з якою основою профорентаціонной роботи має бути професійне самовизначення. Під ним автори розуміють «процес формування ставлення особистості до себе як

суб'єкту майбутньої професійної діяльності, що дозволить підготувати людину в майбутньому до зміни професії, адаптації до життя і професійної діяльності в умовах ринкової економіки» [4, 37].

В іншому джерелі професійне самовизначення трактується цими ж авторами як «процес формування особистістю свого ставлення до професійно-трудової сфери і здатності її самореалізації» [2, 33].

Сучасне розуміння професійного самовизначення охоплює проблеми взаємозв'язку професійного самовизначення з загальним життєвим самовизначенням особистості, впливу впливів на особистість навколишнього соціального середовища, професійного становлення та активної життєвої позиції людини. В умовах ринкової економіки особливого значення набувають проблеми свободи вибору професії та забезпечення конкурентоспроможності працівника на ринку праці. З темою професійного визначення стикається також будь-який професіонал кожні 3-5 років, коли починає відчуватися професійне стомлення. Для деяких творчих особистостей процес професійного самовизначення носить безперервний характер. Можна сказати, що такі люди перебувають у стані вічного пошуку.

Від вибору професії залежить благополуччя людини. Вдало обрана професія підвищує самоповагу людини, формує її позитивний погляд на себе, підсилює задоволеність життям, знижує ризик фізичних і психічних проблем, пов'язаних зі здоров'ям, і т.д.

В психологічних джерелах виділяється два рівні професійного самовизначення:

1) Гностичний рівень (перебудова свідомості та самосвідомості).
2) Практичний рівень (реальні зміни соціального статусу людини).

Слід зауважити, що професійне самовизначення не зводиться тільки до акту вибору професії, воно має динамічний характер. У роботах сучасних дослідників (Л.М. Карамушка, В.Г Панок) виділяються сім етапів у розвитку професійного самовизначення [21, 83]:

1. Емоційно-образний, характерний для дітей старшого дошкільного віку, коли у дитини формується позитивне ставлення до професійного світу, людей праці, їх занять і початкові трудові вміння в доступних йому видах діяльності.

2. Пропедевтичний (1-4 класи), коли формується працьовитість, розуміння ролі праці в житті людини і суспільства, розвиваються інтереси до професій батьків і найближчого оточення, моральні установки вибору професії, інтерес до найпоширеніших професій, заснований на практичній включеності учнів у різні види пізнавальної, ігрової, суспільно корисної, трудової діяльності.

3. Пошуково-зондуючий (5-7 класи), коли вирішуються завдання формування у підлітків професійної спрямованості, відбувається усвідомлення ними своїх інтересів, здібностей, ціннісних орієнтацій, пов'язаних з вибором професії і свого місця в суспільстві. Цьому сприяє включення учнів у діяльність, узгоджену з профілем освіти в старших класах і майбутньою професійною діяльністю.

4. Період розвитку професійного самовизначення, формування у школярів особистісного сенсу вибору професії, умінь співвідносити суспільні цілі вибору сфери діяльності із своїми ідеалами, уявленнями і цінностями з їх реальними можливостями (8-9 класи). Для цього учні опановують необхідні знання та вміння з наукових основ вибору професії. Вони здобуваються в процесі вивчення спеціальних курсів, загальноосвітніх предметів, здійснення професійних проб у різних видах діяльності.

5. Період уточнення соціально-професійного статусу (10-11 класи). З учнями на основі попередніх етапів навчання здійснюється професійна діяльність на базі поглибленого вивчення навчальних предметів, до яких у них проявилися стійкі інтереси, зосереджується увага на формуванні професійно важливих якостей, контролі і корекції професійних планів, способах оцінки результатів праці. Цілеспрямовано здійснюється соціально-професійна адаптація старшокласників.

6. Входження в професійну діяльність (учні та студенти професійних навчальних закладів). Це період професійної підготовки, формування досвіду життєдіяльності в трудовому колективі.

7. Розвиток професіоналізму в процесі трудової діяльності, підвищення кваліфікації, розширення сфери професійної праці, освоєння нових спеціальностей (працююча частина населення).

Інші дослідники виділяють наступні взаємопов'язані етапи професійного самовизначення:

1) Дошкільний – формування первинних трудових навичок і вмінь.

2) Початкова школа (пропедевтичний) – виникнення розуміння ролі праці в житті людини через участь у різних видах діяльності (ігрової, навчальної, трудової).

3) Перший ступінь основної школи (5-7-і класи) – усвідомлення своїх інтересів і здібностей, пов'язаних з вибором професії.

4) Другий ступінь основної школи (8-9-ті класи) – початок формування професійної самосвідомості.

5) Повний середній навчальний заклад – професійна орієнтація на основі поглибленого вивчення окремих навчальних предметів.

6) Професійний навчальний заклад – оволодіння професією.

Професійне самовизначення пов'язане з процесом професійного розвитку особистості, під яким К.К. Платонов [28, 71] розуміє «процес розвитку особистості як суб'єкта професійної праці і становлення професійного самовизначення». Інші дослідники також підкреслюють, що «професійне самовизначення – один з найбільш значних компонентів професійного розвитку, воно може розглядатися і як психологічний критерій успішності проходження особистістю початкових етапів цього процесу» [22].

Звернення до процесу професійного розвитку показує, що він включає в себе чотири основних компоненти:

– формування професійних намірів і усвідомлений вибір професії;

– продуктивне засвоєння професійних знань, навичок і умінь;

– активне входження в професію, соціально-професійна адаптація;

– розвиток професійної майстерності та творчості, повна реалізація особистості в трудовій діяльності.

Таким чином, професійне самовизначення дійсно можна вважати початковим етапом професійного розвитку і становлення особистості.

Також професійне самовизначення пов’язане з професійною орієнтацією.

Поняття «орієнтація» вживається в ряді наук. І скрізь воно, так чи інакше, пов'язане з визначенням місцезнаходження і з вибором напрямку руху.

В енциклопедії орієнтація (фр. «orientation» буквально – направляти на схід) визначається в прямому і переносному сенсі. У прямому – вміння розібратися в навколишній обстановці, в переносному – напрямок наукової, громадської та іншої діяльності в певний бік.

Професійна орієнтація – інформаційна та організаційно-практична діяльність родини, освітніх установ, державних, громадських та комерційних організацій, що забезпечують допомогу населенню у виборі, підборі або зміні професії з урахуванням індивідуальних інтересів особистості та потреб ринку праці [6].

Професійна орієнтація – система заходів, спрямованих на надання допомоги молоді у виборі професії. Включає інформацію про професії, про професійно-технічні, середньо-спеціальні і вищі навчальні заклади, індивідуальні консультації і т. д. [17].

Професійна орієнтація – це узагальнене поняття одного з компонентів загальнолюдської культури, що проявляється у формі турботи суспільства про професійне становлення підростаючого покоління, підтримки та розвитку природних обдарувань, а також проведення комплексу спеціальних заходів сприяння людині в професійному самовизначенні та виборі оптимального виду зайнятості з урахуванням її потреб і можливостей, соціально-економічної ситуації на ринку праці.

Професійна орієнтація (від франц. orientation – установка) – комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування у відповідності з бажаннями, схильностями, сформованими здібностями та з урахуванням потреби у фахівцях народного господарства і суспільства в цілому.

Підсумком, результатом професійної орієнтації є наявність у школярів сформованого самовизначення, тому управління профорієнтацією може здійснюватися тільки через процес розвитку професійного самовизначення особистості.

Адекватне професійне самовизначення є найважливішою умовою життєвого самовизначення і успішності професійної кар'єри людини. Тому підготовка учнів до професійного самовизначення повинна бути одним із завдань загальноосвітньої школи.

З позицій процесуально-результативного підходу, визначається наступна структура «професійного самовизначення школярів може бути вибудована таким чином» (Таблиця 1.1) [34, 19].

Таблиця 1.1.

Структура професійного самовизначення школярів

Класи	**Процес**	**Результат**
1-4	Розвиток працьовитості та інтересу до проблеми вибору професії	Мрія про професію
5-7	Формування професійної спрямованості	Стійкий профінтерес, попередній вибір професії
8-9	Формування професійної самосвідомості	Усвідомлений профнамір і його реалізація
10-11	Формування потенційного професійного покликання	Усвідомлене профпрагення і його реалізація

Підлітковий вік завершується в 14-15 років. Цей час припадає на дев'ятий клас. Перед підлітками стоїть питання, що робити далі: продовжити навчання в школі, вступити в професійний навчальний заклад або влаштуватися на роботу? По суті, старшому підлітку необхідно професійно самовизначитися. Разом з батьками та вчителями він повинен розібратися в своїх інтересах, схильностях і здібностях, врахувати фінансові можливості сім'ї, затребуваність в регіоні різноманітних видів професій і способи їх отримання. Звичайно, що мова може йти лише про початкове, приблизне, а часом вимушене професійне самовизначення. Слід також зазначити, що самостійний, компетентний і відповідальний вибір професії з урахуванням своїх індивідуально-психологічних особливостей підлітку не по силам. Більшість підлітків все ж хотіло б продовжити навчання в школі, але слабка успішність, поведінка, що відхиляється і економічна неспроможність сім'ї змушують їх продовжувати своє життя поза загальноосвітнім закладом. Майбутнє професійно орієнтоване життя викликає тривожність і емоційну напруженість.

Особливості професійного самовизначення старшокласників:

1. Для ранньої юності характерна спрямованість в майбутнє. Якщо в 15 років життя кардинально не змінилося і старший підліток залишився в школі, він тим самим відстрочив на 2 роки вихід у доросле життя і, як правило, сам вибір подальшого шляху. У цей відносно короткий термін необхідно створити життєвий план – вирішити питання, ким бути (професійне самовизначення) і яким бути (особистісне чи моральне самовизначення). Старшокласник повинен не просто уявляти собі своє майбутнє в загальних рисах, а усвідомлювати способи досягнення поставлених життєвих цілей.

2. Процес професійного самовизначення включає розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтації, моделювання свого майбутнього, побудова еталонів у вигляді ідеального образу професіонала. Особистісне самовизначення людини відбувається на основі засвоєння суспільно вироблених уявлень про ідеали, норми поведінки і діяльності. В

даний час соціальна орієнтація багато в чому визначає професійну самосвідомість людини, її професійне самовизначення і професійний вибір.

3. Усвідомлення часової перспективи і побудова життєвих планів вимагає від старшокласників впевненості в собі, своїх силах і можливостях. Підлітки 12-13 років значно частіше, ніж молодші діти думають, що дорослі й однолітки оцінюють їх негативно, їх самоповага дещо знижується. Після 15 років самоповага знову зростає, не тільки компенсуючи втрати підліткового віку, але і перевершуючи рівень самоповаги молодших школярів.

4. Ще один момент, пов'язаний з професійним самовизначенням – зміна навчальної мотивації. Старшокласники, провідну діяльність яких зазвичай називають навчально-професійною, починають розглядати навчання як необхідну базу, передумову майбутньої професійної діяльності. Їх цікавлять, головним чином, ті предмети, які їм будуть потрібні надалі. Якщо вони вирішили продовжити освіту, їх знову починає хвилювати успішність. Звідси і недостатня увага до «непотрібним» навчальним дисциплінам, часто гуманітарним, і відмова від того підкреслено зневажливого ставлення до позначок, яке було прийнято серед підлітків.

5. Професійне самовизначення – подія, яка докорінно змінює подальший перебіг життя і впливає не лише на його професійну складову. Воно суттєво впливає і на шлюбно-сімейні перспективи, і на матеріальний добробут, і на психологічну гармонію, самооцінку і взаємини з самим собою, і на місце проживання, поїздки і переїзди, і на багато чого іншого – важко назвати хоч один аспект образу життя, на який не впливав би вибір професії.

Вибір, який здійснюється в процесі професійного самовизначення, відноситься до особливого різновиду, оскільки варіанти професійної кар'єри у великих містах настільки різноманітні, що потрібна спеціальна робота свідомості лише для того, щоб сформувати набір альтернатив, які будуть прийматися до уваги, не кажучи вже про сам вибір. Старшокласник дуже часто не знає, що він хоче, ким би він хотів бути. Знання про величезну кількість професій не робить їх автоматично альтернативами для професійного

самовизначення; реальними альтернативами вони стають лише тоді, коли набувають для випускника певний сенс, тобто вписуються їм в контекст життєвого світу. З цієї точки зору процес побудови альтернатив є, по суті, процесом побудови їхнього змісту для суб'єкта.

З цього випливає, зокрема, що до моменту професійного самовизначення випускники не готові зробити зрілий, повноцінний вибір унаслідок недостатньої сформованості відповідних психологічних функцій. Нарешті, треба враховувати втручання особистісної психодинамики, схильність прийняти бажане за дійсне або витіснити неприємні очікування.

У віці 14-15 років (випускники дев'ятого класу) вперше починає усвідомлюватися питання професійного самовизначення. Основне питання: «Вибір зробити треба, але не знаю, що мені треба». Підлітки в цьому віці потребують психолого-педагогічної та соціально-педагогічної підтримки, розкриття перспективи подальшого особистісного розвитку, допомоги у визначенні своїх життєвих планів. У роботі з професійного самовизначення необхідне формування актуального для підлітків «інформаційного поля», розвиток навичок і умінь цілепокладання та планування, формування мотивів саморозвитку, особистісного зростання.

Учень десятих класів входить у новий період вікового розвитку – юнацький вік. Юнацький вік – це період вироблення світогляду, переконань, характеру і життєвого самовизначення. В учнів цього віку складається потреба у розвитку соціального інтелекту. Десятикласнику важливо при цьому отримати оцінку оточуючих, порівняти її з самооцінкою. Учень у цьому віці потребує психологічної та соціально-педагогічної допомоги до вступу у доросле життя, розвитку соціального інтелекту (оволодіння способами і прийомами конструктивної взаємодії з оточуючими), розвитку рефлексії, ерудиції. Відповідно робота по професійному самовизначенню десятикласників повинна включати інформування, навчання методам пізнання себе (самопізнання) та інших людей, розвиток навичок групової роботи, формування мотивів самоактуалізації.

Відмінною особливістю молодої людини 16-17 років, що перейшла в 11 клас, є те, що саме в цей заключний період навчання в школі перед ним стоїть складне завдання – самовизначення, прийняття рішення, від якого залежить його майбутнє. Випускникам частіше притаманне почуття тривоги, навислої загрози, в основі яких лежить страх втратити (упустити) шанс самореалізації. Тому робота з професійного самовизначення учнів у цьому віці повинна включати блок розвитку впевненості в собі, допомогу в напружений період, пов'язаний зі складанням іспитів та надходженням або до вищого, або в середній спеціальний навчальний заклад.

В психологічної літературі аналізуються наступні ситуації вибору професії:

1. Позиція старших членів сім'ї. Дуже часто батьки надають дитині повну свободу вибору, вимагаючи тим самим від нього самостійності, відповідальності, ініціативи. Трапляється, що батьки не згодні з вибором дитини, пропонуючи переглянути свої плани й зробити інший вибір, вважаючи, що він ще маленький. Правильному вибору професії часто заважають установки батьків, які прагнуть, щоб діти компенсували їхні недоліки в майбутньому, у тій діяльності, в якій вони не змогли себе повністю проявити. Спостереження показують, що в більшості випадків діти погоджуються з вибором батьків, розраховуючи на допомогу батьків при вступі до будь-якого навчального закладу. При цьому діти, звичайно ж, забувають, що працювати за даною спеціальністю доведеться їм, а не їх батькам.

2. Позиція товаришів, подруг (однолітків). Дружні відносини старшокласників вже дуже міцні і вплив їх на вибір професії не виключено. Саме позиція мікрогрупи може стати вирішальним у професійному самовизначенні.

3. Позиція вчителів, шкільних педагогів, класного керівника. Кожен учитель, спостерігаючи за поведінкою учня тільки у навчальній діяльності, весь час «проникає думкою за фасад зовнішніх проявів людини, ставить свого роду діагнози щодо інтересів, схильностей, помислів, характеру, здібностей,

підготовленості учня». Учитель знає безліч тієї інформації, яка невідома навіть самому учневі.

4. Особисті професійні плани. У поведінці і житті людини уявлення про найближче і віддалене майбутнє відіграють дуже важливу роль. Професійний план або образ, уявне подання, його особливості залежать від складу розуму й характеру, досвіду людини. Він включає в себе головну мету та цілі на майбутнє, шляхи і засоби їх досягнення. Але плани різні за змістом і те, які вони залежить від людини.

5. Здібності. Здібності, таланти учня старших класів необхідно розглядати не тільки в навчанні, але і до всіх інших видів суспільно цінною активності. Бо саме здібності включає в себе майбутня професійна придатність.

6. Рівень домагань на суспільне визнання. Реалістичність домагань старшокласника – перша ступінь професійної підготовки.

7. Інформованість – важлива, неспотворена інформація – важливий фактор вибору професії.

8. Схильності проявляються і формуються в діяльності. Свідомо включаючись в різні види діяльності, людина може змінювати свої захоплення, а значить і напрямки. Для старшокласника це важливо, тому що допрофесійних захоплення – шлях до майбутнього [16].

Основними завданнями професійного самовизначення є [34]:

1. Формування професійної спрямованості (5 -7 класи).
2. Формування професійної самосвідомості (8-9 класи).
3. Формування потенційного професійного покликання (10-11 класи).

Формування професійної спрямованості починається з виникнення потреби у професійному самовизначенні, усвідомлення значущості правильного вибору професії у житті людини.

Діапазон можливостей задоволення даної потреби надзвичайно широкий. Перш за все вона знаходить своє вираження у професійному інтересі. Н. Ошуркевич професійний інтерес визначає як «безпосереднє емоційне практико-пізнавальне ставлення до професії, при сприятливих умовах

переходить в спрямованість особистості на конкретну професійну діяльність» [30, 48]. На його думку, професійний інтерес включає пізнавальні, емоційні, вольові та потребово-діяльні компоненти і займає центральне, домінуюче становище в загальній структурі інтересів.

Згідно Л. Долинської, інтереси в своєму розвитку проходять кілька етапів:

– відсутність інтересів;
– тимчасові інтереси;
– епізодичні інтереси;
– стійкі інтереси.

Відсутність професійного інтересу говорить про те, що учень ще не замислювався про вибір професії.

Однією з форм спрямованості є професійний ідеал. Він втілюється в конкретному образі, який людина хоче наслідувати або до якого хоче прагнути.

Про реальний зміст професійної спрямованості можна судити за системою мотивів, що лежать в основі суб'єктивного ставлення людини до професії. Під мотивом прийнято розуміти внутрішнє спонукання до дії [15].

Все вищесказане дозволяє зробити висновок, що професійна спрямованість – це:

1) одна з істотних сторін загальної спрямованості особистості;

2) інтегральна якість особистості, що характеризує її вибірково-позитивне ставлення до певної групи професій і виражається у потребах, інтересах, схильностях, ідеалах, мотивах вибору професії і стимулює усвідомлену діяльність людини з професійного самовизначення.

В учнів 8-9 класів загальноосвітньої школи необхідно сформувати професійну самосвідомість.

У філософській літературі [20] під самосвідомістю розуміється виділення суб'єктом самого себе як носія певної активної позиції по відношенню до світу. У соціології [33] самосвідомість характеризується як позиція людини – представника певної соціальної групи. У психології вона виступає як «Я-

образ», «Я-концепція», пов'язані з виділенням людиною себе з об'єктивного світу. Так, С.Д. Максименко пише: «Самосвідомість – один із проявів свідомості як виділення себе (Я) з об'єктивного світу («не Я»); усвідомлення, оцінка людиною себе, свого місця в світі, своїх інтересів, знань, переживань, поведінки і т.д.» [24, 126].Професійна самосвідомість в учнів 8-9 класів формується завдяки розвитку у них громадського мислення, самостійності та інших якостей і властивостей. Професійна самосвідомість нерозривно пов'язана з самопізнанням, самоаналізом, самооцінкою своїх професійних можливостей і самоконтролем готовності до професійного самовизначення.

Отже, професійну самосвідомість можна визначити як якість особистості, що виявляється в спрямованості суб'єкта на самого себе з метою професійного самовизначення, співвіднесення вимог професій до своїх можливостей, усвідомленні себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

В період навчання у 10-11 класі в учнів повинно сформуватись професійне покликання.

М. Вебер вважав, що «покликання – щось більше, ніж професіоналізм та інтелектуальна чесність; це взяття на себе певних зобов'язань перед істиною, це відповідь творчої особистості на заклик з глибин своєї совісті...» [38].

Поняття «покликання» мало спочатку релігійний сенс: малося на увазі, що це бог закликає людину до певної діяльності, давши їй, відповідний соціальний статус або шляхом індивідуальної відвертості (як Жанні д'Арк явилася уві сні богоматір). Сьогодні покликанням зазвичай називають єдність суб'єктивних схильностей і здібностей до тієї чи іншої діяльності, в якій особистість бачить головну форму самореалізації [20].

Покликання – це прагнення до певної сфери професійної або іншої діяльності на основі відповідності здібностей особистості її вибору в єдності з вираженими мотивами (усвідомленими або неусвідомленими) [1].

Покликання людина може відчувати до діяльності, яка є професією і яка не є професією. Професійне покликання – це потяг до якоїсь професії, що спирається на знання про призначення професії, усвідомлення своїх

можливостей оволодіння нею та оцінку своїх потенційних професійних здібностей, як відчуття професії [31].

У словнику основних понять профорієнтації «професійне покликання» трактується як «ідеальний збіг своїх інтересів, схильностей, здібностей до вимог конкретної професії; вищий ступінь професійної майстерності» [58].

Професійне покликання є початком мотивації до професійної діяльності.

Результативними показниками професійного самовизначення старшокласників виступають сформованість стійких професійних інтересів, попередній вибір професії для учнів 5-7 класів, сформованість професійного наміру для учнів 8-9 класів та сформованість професійного прагнення 10-11 класи.

1.2. Готовність старшокласників до професійного самовизначення в умовах дистанційного навчання

Поняття «готовність» визначається поєднанням факторів, що відображають її різні сторони та рівні. Так, Л.М. Супрун готовність до того чи іншого виду діяльності характеризують як «цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, трудові вміння і навички» [37, 52].

У ряді робіт підкреслюється, що готовність є умовою успішного виконання діяльності, виборчої активності, що налаштовує особистість на майбутню діяльність. Одночасно, готовність виступає регулятором діяльності. У психологічної літературі виділяється готовність до розумової та фізичної діяльності , психологічна і практична, загальна та спеціальна готовність.

Аналіз робіт присвячених цей проблематиці дозволяє зробити висновок, що готовність до діяльності є особистісним якістю, інтегральним вираженням всіх підструктур особистості. Готовність має структурний прагнення і носить багаторівневий характер.

У психологогічних дослідженнях досить багато уваги приділено виявленню сутності готовності до професійного самовизначення. Так, Д.О. Закатов [16, 65-68], визначаючи готовність до професійного самовизначення як багатогранну психологічну якість, включає в неї наступні компоненти: стійкий професійний інтерес, ступінь достовірності інформації про професійну діяльность, що пропонується; ступінь привабливості трудової діяльності, що пропонується; особиста самооцінка своєї відповідності професії; потреба в отриманні професії, ступінь впевненості в оволодінні професією.

В.Т. Лозовецька [23, 73] готовність до професійного самовизначення визначає як «інтегральна властивість особистості, що дозволяє усвідомлено і самостійно здійснювати стратегію формування професійного вибору і виражається в моральній, психофізіологічної та практичної готовності до формування та реалізації усвідомленого професійного наміру та прагнення; результат спрямованої підготовки і самопідготовки до професійного самовизначення; один із проявів рівня розвитку особистості школяра».

Багато дослідників вважають, що поняття «готовність до вибору професії» включає в себе:

– стійкий стан особистості учня, в основі якого лежить динамічне поєднання певних властивостей, що включають спрямованість інтересів і схильностей, його практичний досвід і знання своїх особливостей у зв'язку з вибором професії;

– внутрішню переконаність і усвідомленість фактора вибору професії, обізнаність про світ праці, про те, які фізичні та психологічні вимоги професія пред'являє до людини;

– здатність до пізнання індивідуальних особливостей (образ «Я»), аналізу професій та прийняття рішення на основі зіставлення цих двох видів знань, тобто здатність до свідомого вибору професії [36].

Л.В. Сліпчишин [35, 36-37] в поняття готовності до прийняття адекватного рішення щодо професійного вибору включила наступні компоненти:

1) Мотиваційно-ціннісний – потреба в здійсненні вибору, обумовлена соціально-психологічними детермінантами, розвитку особистості, провідні мотиви і цінності професійної діяльності, що формуються на їх основі.

2) Особистісний – комплекс професійно важливих якостей, рівень суб'єктивного контролю та стиль прийняття рішення.

3) Операційний – знання, вміння та навички здійснення професійного вибору.

Готовність учнів до вибору професії, як правило, активізується в підлітковому віці. Проте формування її істотно залежить від впливу батьків, товаришів і друзів, від характеру улюблених занять і, нарешті, від особливостей профінформаційної, профорієнтаційної, профконсультаційної роботи, які складають те конкретне середовище (інформаційне, соціально-контактне, сільське або міське), в якому фактично розвивається підростаючий людина і в якому педагогу потрібно безпосередньо і конкретно розбиратися з урахуванням всієї його суперечливості та неповторності.

На думку І.А. Зязюна [19], особистість XXI століття повинна більш чітко і свідомо представляти:

1) місце і призначення в певній галузі майбутньої професійної діяльності, а також реальні умови свого професійного росту, розвитку та постійного вдосконалення, щоб мати стійкий успіх і постійне місце роботи;

2) творчі можливості та здібності, щоб мати більш чітку і реальну програму їх реалізації в умовах обраної та узгодженої зі своєю біологічною і психологічною конституцією;

3) формування творчої самостійності, професійної активності, реальної самооцінки своєї діяльності;

4) вивчення та реалізацію біологічних факторів у розвитку особистості, реальні можливості психіки, нервової системи, внутрішніх органів, інтелектуальних, духовних і фізичних можливостей;

5) участь у соціально-економічних заходах особистісно-колективного характеру, що визначають ступінь громадянського, патріотичного виховання та освіти.

А.С. Гальчинский вважає [10], що на рівні школи поняття «професійне самовизначення» розуміється як сукупність таких ознак:

– знання учням своїх основних особистісних даних;

– його інформованість про обрану професію;

– знання ним вимог обраної професії;

– вміння учня встановлювати відповідність між наявними особистісними якостями і вимогами обраної професії до людини.

З точки зору більшості психологів, які вивчали проблему професійного самовизначення, все це в комплексі визначає позитивну психологічну установку школяра на правильний вибір своєї майбутньої професії, що в більшій, ступені забезпечує надалі успішність його трудової діяльності як працівника.

Найбільш поширеними труднощами і помилками молодих людей при виборі професії виявляються: використання неадекватних і навіть упереджених джерел інформації про професію і, як наслідок, вироблення перекручених уявлень про неї; невміння систематизувати наявну інформацію, виділити в ній головне і другорядне; переоцінка або недооцінка ролі окремих індивідуально - психологічних якостей при виборі професії; невміння співвіднести свої можливості з вимогами професії, неадекватна самооцінка; неправильне розуміння здібностей, підміна їх морально-етичними якостями; невірні уявлення про можливість розвитку професійно важливих якостей, про шляхи і способи освоєння професії, вироблення індивідуального стилю діяльності; переважання емоційних компонентів у процесі прийняття рішення; невміння змінити рішення при отриманні нових даних; підпорядкування «тиску» з боку оточуючих; вибір професії на основі симпатії до тих чи інших особистісних, непрофесійним якостям представників певної професії. У процесі формування готовності старшокласників до професійного самовизначення, на наш погляд,

необхідна педагогічна підтримка як система засобів, спрямована на розвиток суб'єктності оптанта.

Успішність формування готовності старшокласників до професійного самовизначення передбачає реалізацію наступних підходів [8]:

1) Діяльнісний підхід означає, що діяльність – основа, умова і засіб професійного самовизначення та розвитку старшокласників.

2) Активізуючий підхід передбачає розгляд учня не як об'єкта профорієнтаційних впливів, а як суб'єкта власного професійного самовизначення та розвитку.

3) Розвиваючий підхід означає перенесення акценту з надання допомоги в конкретному професійному виборі на розвиток тих якостей і умінь, які дають можливість в майбутньому самостійно будувати і коригувати свій вибір з урахуванням змін ситуації.

4) Психологічний підхід передбачає побудову профорієнтаційної роботи на основі психологічних знань про закономірності процесу професійного самовизначення та розвитку, про методи дослідження особистості, про методи корекції особистості.

5) Віковий підхід означає реалізацію профорієнтаційних впливів з урахуванням специфіки різних вікових періодів розвитку людини.

6) Особистісний підхід у профорієнтації передбачає орієнтацію на особистісні особливості старшокласника, перш за все в індивідуальних формах роботи.

7) Випереджаючий підхід означає, що в процесі формування готовності старшокласників до професійного самовизначення необхідно враховувати не тільки існуючу ситуацію на ринку праці та в світі професій, а й прогнозовані зміни світу професій і ринку праці, що пов'язано із спрямованістю профорієнтаційної роботи на майбутнє.

Перш ніж надати підтримку молодій людині у професійному самовизначенні, необхідно усвідомити мету і сенс надання допомоги, чітко представляти перспективи та обмеження розвитку особистості в залежності від

вибору професії та подальшої професійної освіти. Недостатньо дати рекомендації учню, яка професія підходить; необхідно забезпечити умови, що стимулюють ріст людини, в результаті чого учень, що навчається сам міг би взяти на себе відповідальність за той чи інший професійний вибір.

На думку Л.В. Сліпчишина, «Найважливішим критерієм усвідомлення та продуктивності професійного становлення особистості є її здатність знаходити особистісний сенс у професійній праці, приймати рішення про вибір професії, спеціальності та місця роботи» [36, 81]. Професійне самовизначення – це процес формування відношення до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Взаємозв'язок таких якостей як самостійність, активність і відповідальність визначає ставлення людини до самої себе, до власної праці, до інших людей, до духовних цінностей [54]. Важко не погодитися з думкою відомого психолога Р. Уайта, що людині властиво прагнення до пізнання себе в дійсності і до реалізації себе в діяльності [57].

Дослідження українських психологів дозволяють виділити три типи мотивації вибору професії:

1) Соціально-статусна. Бажання добитися в майбутньому добре оплачуваної роботи і зайняти гідне місце в житті.

2) Професійно-особистісної самореалізації. Бажання отримати професію, яка усвідомлюється як покликання, створити нове в цікавій сфері діяльності.

3) Ситуативна. Професійний вибір зроблено за наполяганням батьків, за компанію з друзями і т.д.

Одним з головних структурних компонентів професійної спрямованості особистості є інтерес до майбутньої трудової діяльності, в яку втягується учень в період навчання в школі. Розуміючи інтерес як активну пізнавальну спрямованість учня на той чи інший предмет, явище або діяльність, пов'язану з позитивним емоційним ставленням до них, можна виділити різні рівні професійного інтересу. Перший, початковий рівень, характеризується інтересом до нових фактів, цікавим явищам, які оточують ту чи іншу

професійну діяльність, створюючи як би зовнішню (видиму) романтичну її оболонку. Другий рівень проявляється інтересом школяра до пізнання більш глибинних властивостей професійної діяльності.

Найбільш високий третій рівень професійного інтересу представлений осмисленням загального сенсу пріоритетного виду праці, усвідомленням особливо важливих сторін професійної діяльності. На цьому рівні інтерес вже не знаходиться на поверхні окремих фактів, а проникає в їх внутрішню суть. Цей рівень вимагає припущень, пошуку, активного оперування наявними знаннями, набутими вміннями і навичками, в тому числі і політехнічного характеру.

Основними особливостями професійного самовизначення є формування трудових ціннісних смислових установок щодо сенсу свого власного існування, спрямованість у професійне майбутнє. Якщо інтерес до професії виникає в учня лише в 10-11 класі, то він, як правило, буває досить нестійкий [12].

Педагогу-профорієнтатору необхідно звертати увагу не тільки на професійні інтереси своїх вихованців, а й на розвиток пізнавальних інтересів. Пізнавальний інтерес може придбати характер схильності, якщо учень систематично займається улюбленим видом діяльності, віддаючи перевагу його іншим. Схильність же, як вищий рівень вираження інтересу, характеризується прагненням людини займатися певною діяльністю.

Н.О. Ошуркевич [30] розроблена модель готовності до вибору професії, що включає наступні компоненти: особистісно-цільовий, інформаційно-гностичний, рефлексивно-оцінний. Кожен з них має свою структуру, критерії та показники.

Особистісно-цільовий компонент, згідно психологічній структурі особистості, автори поділяють на два подкомпоненти [19]:

1) Мотиваційно-ціннісний, обумовлений потребою в осмисленні цілей, завдань, змісту професійної діяльності в цілому і відповідальним ставленням до пошуку внутрішніх психологічних підстав цього вибору.

2) Емоційно-вольової, що характеризується захопленістю навчально-професійною діяльністю, наполегливістю і впевненістю в її успіху, задоволеністю вибором і прагненням до подолання перешкод на шляху до досягнення цілей.

Критерієм даного компонента є особистісна готовність, яка оцінюється за такими показниками:

1) Сформованості стійкого інтересу до обраної професії та цілеспрямованості мотивів її вибору.

2) Відповідності здоров'я, психічних особливостей вимогам обраної професії.

3) Вольової активності з формування професійно значущих якостей.

Інформаційно-гностичний компонент включає сукупність знань про себе, як про суб'єкта майбутньої професійної діяльності, про світ професій; спеціальні вміння, навички, професійно важливі якості та шляхи їх формування, а також засвоєння соціальних, економічних, правових і моральних аспектів професійної діяльності. Критерієм його є інформаційна готовність, що має показники [31]:

1) Повноту і диференційованість знань про професії, шляхи одержання, змісту, умов праці та вимог до людини обраної професії.

2) Знання своїх індивідуальних здібностей і розвиток професійно важливих якостей.

3) Наявність знань із загальноосвітніх предметів, необхідних для успішного оволодіння професією, що обирається.

Рефлексивно-оцінювальний компонент авторами визначається як здатність школяра до осмислення засобів і логічних підстав своєї діяльності, цілей своїх вчинків, самооцінки, на підставі яких формується мотивація на самозміну, самовдосконалення особистості, необхідне для майбутньої професії. Критерієм даного компонента є рефлексивна готовність, яка визначається за показниками:

1) Наявності обґрунтованого особистісно-професійного плану і запасних варіантів професійного вибору.

2) Бажанням проби своїх сил в обраній діяльності та самостійної активності щодо її здійснення.

3) Здійсненню самоаналізу, самоконтролю та самокорекції при наявності адекватної самооцінки.

Також, Н.О Ошуркевич [30] виділила три рівні готовності старшокласників до вибору професії – високий, середній і низький.

Високий рівень готовності характеризується наявністю сформованої мотиваційної основи вибору професії, обгрунтованого плану професійного самовизначення, адекватного уявлення про індивідуальні особливості, знань про вимоги, що пред'являються професією людині, умінь аналізувати і порівнювати їх між собою. Учні з таким рівнем готовності активні і цілеспрямовані у виборі професії, бачать близькі й далекі перспективи своєї професійної долі, можуть здійснювати контроль і самоконтроль у ході вибору професії. Це вольові, зі стійким характером і розвиненим рівнем самоактуалізації старшокласники. Вибір професії здійснюється ними самостійно і звичайно не розходиться з рекомендаціями батьків, вчителів.

Середній рівень готовності до вибору професії характеризує учнів, у яких недостатньо сформована мотиваційна основа вибору професії. Учні мають неясне уявлення про свою майбутню професійну діяльність у зв'язку з нестачею інформації про свої якості і світ професій, не завжди адекватно оцінюють і визначають свої професійно значущі якості та схильності; нерегулярно, від випадку до випадку поповнюють інформацію про професії. Нечіткі цілі не дозволяють їм мати обґрунтований професійний план. Вибір професії здійснюється ними, як правило, під впливом друзів або знайомих, оскільки не завжди можуть співвіднести свої якості та вимоги професії. Зазвичай їх зацікавлює та діяльність, яка їм подобається, але при цьому вони не співвідносять її з професійною спрямованістю. Недостатня активність щодо здійснення у них умінь самоаналізу, самокорекції і самоактуалізації

потенційних можливостей гальмує формування якостей, необхідних для прийняття та здійснення рішення про вибір професії.

До низького рівня професійної готовності відносяться учні, які до закінчення школи ще не замислювалися про те, до якого виду діяльності вони придатні. В силу слабкої інформованості важко назвати конкретний навчальний заклад, в якому могли б продовжити освіту, або підприємство, на яке могли б влаштуватися на роботу. Слабо орієнтуються в своїх індивідуальних особливостях, рисах характеру, не займаються самовихованням. У них слабо розвинена мотиваційна основа вибору професії, внаслідок чого відсутній план професійного самовизначення. Такі учні не схильні до проведення самоаналізу, зазвичай мають неадекватну самооцінку.

Знання цих компонентів, критеріїв оцінки та рівнів їх розвитку дає можливість виявляти індивідуальні особливості становлення старшокласника, коригувати діяльність кожного учня в плані обраної професії, давати обгрунтовані рекомендації щодо вдосконалення тих якостей особистості, які необхідно враховувати в підготовці до майбутньої професії, надавати допомогу учням у визначенні програми самопідготовки до обраної професії.

1.3. Критерії та показники ефективності формування професійного самовизначення старшокласників в умовах дистанційного навчання

Ефективність будь-якого процесу оцінюється за допомогою критеріїв і показників. Критерій – це ознака, за якою класифікуються, оцінюються педагогічні факти, дії і явища. Критерій є якісною характеристикою ефективності. Кількісним вираженням критерію є показники, за допомогою яких можна заміряти ступеня сформованості того чи іншого критерію.

Більшість дослідників поділяють критерії на об'єктивні і суб'єктивні. Під об'єктивними критеріями розуміються зовнішні по відношенню особистості показники діяльності – результати її навчання, праці (продуктивність, успішність діяльності). У поняття «суб'єктивні критерії» дослідники вкладають

внутрішньо переживаєму, усвідомлену або неусвідомлену задоволеність особистості різними умовами і аспектами діяльності та спілкування, а також взаємовідносинами в колективі [49; 56].

В.Г. Панок [31, 63-64] обґрунтував наступні показники, що характеризують процес професійного самовизначення:

1. Інформованість учнів про істотні сторони, обставини, підстави вибору професії.

2. Сформованість інтересів і схильностей; виникнення специфічних взаємин з батьками, товаришами, представниками різних професій, вчителями.

3. Утворення нових якісних синтезів у самосвідомості; побудова особистих професійних планів.

Деякі автори [38] динамічною характеристикою професійного самовизначення вважають здатність до вибору професії. Основою її оцінки є класифікація і опис професій за 53 характеристиками, а також уявлення про три компоненти образу - «Я»: когнітивний – «Я знаю», емоційно-оціночний – «Я ставлюся», поведінковий – «Я дію». Оцінка здатності до вибору професії визначається за такими показниками: індексом самоаналізу; індексом аналізу професії; індексом повноти охоплення вимог професії до людини. При цьому загальний показник здатності до вибору професії визначається шляхом додавання цих індексів і ділення суми на три. Такий підхід є модифікацією F-тесту С. Фукуяни [35].

Більшість дослідників вважають, що з позицій особистісного підходу професійним критерієм ефективності формування професійного самовизначення є готовність до нього.

В психологічної літературі виділяють чотири основні групи відстрочених за часом показників ефективності професійного самовизначення:

1. Реальний вибір.

2. Успішність, реалістичність його;

3. «Психофізіологічна ціна» за таку успішність.

4. Задоволеність досконалим вибором.

Гнучкість, постійне уточнення та коригування професійних планів і перспектив – це найважливіша умова повноцінного самовизначення.

Професійне самовизначення – це інтегральна властивість особистості, що сприяє усвідомленому і самостійного здійснення стратегії професійного вибору і виражається в моральній, психофізіологічної та практичної готовності до формування та реалізації професійного наміру та прагнення [33].

Виходячи з цього визначення, Л.М. Супрун виділяє наступні критерії та показники готовності учнів до професійного самовизначення:

1. Моральна готовність: працьовитість, усвідомлення мети свого життя, розуміння особистісної значущості правильного вибору професії, наявність професійного ідеалу.

2. Психофізична готовність: сформованість навчальних і професійних інтересів і схильностей; сформованість соціально і професійно значущих мотивів вибору професії; сформованість професійної самосвідомості; адекватна самооцінка.

3. Практична готовність: професіографічна грамотність; знання наукових основ правильного вибору професії, наявність попереднього профнаміру; інформованість про зміст та умови праці по обраній професії.

В.Г. Панок вважає, що по своїй змістовній структурі критерії передбачають сформованість окремих ключових компетенцій, під якими автор розуміє:

– здатність до мобілізації наявних знань і досвіду в різних ситуаціях;

– універсальне уміння діяти поза рамками формальної освіти в мінливих соціальних, економічних і культурних умовах [37].

Також ряд авторів виділяють ряд компонентів готовності особистості до професійного самовизначення [28]:

1. Мотиваційний – потреба в професійному розвитку; стійка мотивація до самоосвіти в цікавій професійній сфері; усвідомленість важливості професійного самовизначення; характер домінуючого мотиву вибору професії; сформованість і структура професійних інтересів; структура життєвих цілей.

2. Когнітивний – знання про свої індивідуальні особливості, наявність системних уявлень про світ професій та їх особливості, наявність уявлень про потреби ринку праці в регіоні; рівень інформованості про обрану професійну сферу діяльності. Сформованість уявлень щодо потрібних в регіоні професій; наявність умінь адекватно оцінити кон'юнктуру ринку праці.

3. Емоційно-вольової – сформованість активної позиції у виборі професійної сфери; впевненість у своїх силах у досягненні поставлених професійних цілей, цілеспрямованість, вольове саморегулювання.

4. Оціночно-рефлексивний – самооцінка своєї соціальної компетенції: вміння приймати рішення і робити вибір, готовність брати відповідальність за свій вибір, здатність конструктивно будувати взаємини з оточуючими і т.д.; усвідомлення вимог соціуму та їх аналіз з точки зору поставлених цілей професійного розвитку; здатність до прогнозування розвитку своїх мотиваційних, інтелектуальних, емоційно-вольових особливостей у обраній сфері професійної діяльності; здатність до осмислення результатів саморозвитку в обраній сфері професійної діяльності та визначення (в разі необхідності) альтернативних варіантів її зміни.

5. Операціонально-діяльнісний – володіння методами конструювання особистого плану професійного розвитку: використовувати алгоритм складання плану, вміти намічати коректні, реальні, вимірні цілі, планувати дії по їх досягненню, оцінювати просування до поставленої мети, здійснювати корекцію як розробленого плану, так і поставлених цілей.

Готовність до професійного самовизначення колективом авторів під керівництвом С.Н. Чистякової [35] визначається як стійка цілісна система професійно важливих якостей особистості.

Автори виходять з того, що індивідуальна стратегія професійного самовизначення включає три основні блоки: освіта і самоосвіта; самопізнання; самореалізація школяра як суб'єкта процесу самовизначення.

Освіта і самоосвіта виступають як накопичення знань, що включають знання про різні професії. Самопізнання відбувається як в широкому плані

(образ Я), так і цілеспрямовано (виявлення професійно важливих якостей). Самореалізація може здійснювати як активну участь у різноманітних видах діяльності, захопленість творчістю і конкретною предметною діяльністю.

Виходячи з цього, автори під керівництвом С.Н. Чистякової виділяють наступні критерії та показники готовності школярів до професійного самовизначення:

1. Когнітивний (знання про професії, свої професійні якості, шляхи професійного самовизначення).

2. Мотиваційно-потребовий (позитивне ставлення до професійної кар'єри, адекватне ставлення до себе як суб'єкту професійного самовизначення, творче ставлення до діяльності, що сприяє професійному самовизначенню, оціночні судження про свої дії з підготовки до професійного самовизначення).

3. Діяльнісно-практичний (здатність до самореалізації, проби сил, орієнтація на творчість (креативність), вміння отримати профконсультацію, здатність до самовдосконалення).

Таблиця 1.2.

Критерії і показники готовності учнів 10-11 класів до професійного самовизначення

Критерії	Показники
Когнітивний (К)	1. Знання своїх нахилів, здібностей, індивідуальних якостей.
	2. Володіння способами самодіагностики та саморозвитку.
	3. Знання предметної сторони професійної діяльності; загальних і спеціальних професійно важливих якостей.
	4. Знання своїх інтересів, схильностей, здібностей.
Мотиваційно-потребовий (М-П)	1. Стійкі пізнавальні інтереси.
	2. Ставлення до обраної професійної діяльності (розуміння суспільної та особистої значущості професійної діяльності, що обирається, присутність інтересу до обраної професії в системі ціннісних орієнтацій).
	3. Адекватна самооцінка професійно важливих якостей.

Продовження таблиці 1.2.

Діяльнісно-практичний (Д-П)	1. Прояв вольових зусиль в досягненні поставлених професійно-орієнтованих цілей.
	2. Готовність до дослідницької, перетворювальної і комунікативної діяльності в обраній сфері.
	3. Орієнтація на творчість.
	4. Прагнення до вдосконалення професійно важливих якостей.

Разом з тим представляється доцільним вивчення критеріїв і показників, що використовуються в теорії і практиці професійної орієнтації. В.Г. Панок виділяє дві групи критеріїв та показників ефективності профорієнтаційної роботи:

– результативні критерії та показники;

– процесуальні критерії та показники.

До основних результативних критеріїв і показників ефективності профорієнтаційної роботи належить [9]:

1. Достатня інформація про професії та шляхи її отримання. Без чіткого уявлення про зміст і умови праці в професії, що обирається школяр не зможе зробити обґрунтованого її вибору. Показником достатності інформації в цьому випадку є чітке уявлення ним вимог професії до людини, конкретного місця її отримання, потреб суспільства в даних фахівцях.

2. Потреба в обґрунтованому виборі професії. Показники сформованості потреби в обґрунтованому професійному виборі професії-це самостійно демонстрована школярем активність з отримання необхідної інформації про ту чи іншу професію, бажання (не обов'язково реалізовується, але проявляється) проби своїх сил в конкретних областях діяльності, самостійне складання свого професійного плану.

3. Впевненість школяра в соціальній значущості праці, тобто сформоване ставлення до неї як до життєвої цінності. За даними досліджень життєвих цінностей учнів 10-11 класів ставлення до праці як до життєвої цінності прямо співвідноситься у них з потребою в обґрунтованому виборі професії.

4. Ступінь самопізнання школяра. Від того, наскільки глибоко він зможе вивчити свої професійно важливі якості, багато в чому буде залежати обґрунтованість його вибору. При цьому слід враховувати, що тільки кваліфікований фахівець може дати школяру досить повну й адекватну інформацію про його професійно важливі якості.

5. Наявність в учня обґрунтованого професійного плану. Показником обґрунтованості є вміння співвідносити вимоги професії до людини зі знаннями своїх індивідуальних особливостей, ті з них, які безпосередньо впливають на успіх у професійній діяльності, тобто професійно важливі якості.

В якості процесуальних критеріїв ефективності профорієнтаційної роботи виділяються наступні:

1. Індивідуальний характер будь-якого профорієнтаційного впливу. Врахування індивідуальних особливостей школяра, характеру сімейних взаємин, досвіду трудових дій, розвитку професійно важливих якостей.

2. Спрямованість профорієнтаційних впливів насамперед на всебічний розвиток особистості. Надання свободи у виборі професії, створення можливості для проби сил в різних галузях професійної діяльності, пробудження активності в самостійному виборі сфери професійної діяльності та визначенні професійного плану.

Щоб керувати процесом формування у юнаків готовності до професійного самовизначення, необхідно знати рівні сформованості цієї готовності.

Психологами та педагогами пропонуються різні підходи до визначення рівнів готовності школярів до вибору професії, так розрізняють чотири ступені професійної придатності: непридатність до даної професії; придатність до професії; відповідність людини даній області діяльності; покликання. Як видно, в основу цього підходу покладено показання та протипоказання до професії.

Психологи виділяють чотири рівні готовності учнів до професійного самовизначення: перший – профнаміри незрозумілі, другий – є певне коло бажаних професій, третій – бажана професія визначена, четвертий – в учня є

чіткий професійний життєвий план. В даному випадку в основі рівнів готовності школярів до професійного самовизначення лежить характер профнаміру.

Л.М. Супрун виділяє три рівні сформованості професійного самовизначення за такими характеристиками: знання про обраний вид трудової діяльності; сформованість інтересів, нахилів, здібностей, психічних процесів, відповідність особистісних якостей і рис характеру обраної професії; переконаність у правильному виборі професії; наявність адекватної самооцінки; активність у суспільно корисній праці. В залежності від глибини і ступеня сформованості цих характеристик виділяються високий, середній і низький рівні сформованості професійного самовизначення [37].

Таким чином, рівні готовності учнів до професійного самовизначення визначаються або за провідною ознакою, або за кількісними оцінками ознак, або за ступенем сформованості якостей.

Спираючись на дослідження психологів і виходячи з цілей і завдань нашого дослідження, ми визначили такі критерії готовності старшокласників до вибору професії, а також їх показники та рівні (Таблиця 1.3).

Таблиця 1.3.

Критерії і показники готовності старшокласників до професійного самовизначення

Критерії	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
Когнітивний	Знання різноманітності світу праці і професій, про особливості професій.	Повне	Неповне	Відсутнє
	Знання про обрану професію, її переваги та недоліки, про зміст професійної діяльності. Знання про вимоги професії до особистості, способи та шляхи оволодіння професією; уявлення про сенс майбутньої професійної праці			

Продовження таблиці 1.3

	Знання своїх нахилів, здібностей, індивідуальних якостей			
Мотиваційно-потребовий	Усвідомлення мотивів професійного вибору	Сформовано повністю	Сформовано частково	Не сформовано
	Усвідомлення своїх профінтересів			
	Усвідомлення своїх професійно важливих якостей			
	Прагнення до самоосвіти в професійній сфері, що цікавить			
Діяльнісно-практичний	Прояв вольових зусиль в досягненні поставлених професійно-орієнтованих цілей	Сформовано повністю	Сформовано частково	Не сформовано
	Готовність до дослідницької, перетворювальної і комунікативної діяльності в обраній сфері			
	Сформованість профнамірів, їх узгодженість із батьками.			
	Здатність до самореалізації			

На основі визначених критеріїв було виокремлено рівні готовності старшокласників до професійного самовизначення.

Високий рівень готовності старшокласників до професійного самовизначення характеризується ґрунтовною поінформованістю про професію, її переваги та недоліки; про зміст професійної діяльності (об’єкт праці, мету, засоби тощо); про вимоги професії до особистості, способи та шляхи оволодіння професією. У старшокласників присутній стійкий професійний інтерес до обраного фаху. Такі старшокласники мають сформовані професійні плани, чіткі уявлення про сенс майбутньої професійної праці та остаточно визначилися з напрямком професійного розвитку. Вони усвідомлено

та обґрунтовано обирають професію, володіють способами самоаналізу та самопізнання, впевнені у собі. Старшокласникам також притаманний високий рівень активності у процесі професійного самовизначення та реалізації професійних намірів.

Середній рівень готовності до професійного самовизначення характеризується наявністю у старшокласників загальних уявлень про професію та зміст професійної діяльності, знанням окремих вимог професії до особистості. У старшокласників сформоване позитивне ставлення до майбутньої професії. Водночас недостатньо упевнені у собі і у тому, що обрана професія – це та професія, де вони можуть себе реалізувати. Вони активно цікавляться усім, що стосується обраної професії. Утім, професійна мотивація частіше має зовнішній характер. Такі старшокласники мають певні професійні наміри, кілька варіантів вибору майбутньої професії. Водночас низькі показники осмисленості майбутнього зумовлюють недиференційованість та нереалістичність професійних планів.

Низький рівень готовності до професійного самовизначення характеризується наявністю загальних знань старшокласників у сфері професій та відсутністю чітких уявлень про те, яку професію хочуть обрати. Інтерес до будь-якої професії швидше ситуативний, він не пов’язаний з ціннісними орієнтаціями та не активізує відповідну діяльність. Характерна пасивність і споглядальна позиція у процесі професійного самовизначення, відсутня активність самопізнання та самооцінювання у контексті співставлення власних властивостей особистості з професійно значущими якостями. Такі старшокласники не визначилися остаточно з вибором напрямку професійної діяльності (можуть мати кілька варіантів вибору професії, що належать до різних професійних сфер). Їхні професійні плани мають нечіткий, розпливчатий характер.

Вищезазначені критерії та показники апробовані нами в ході дослідно-експериментальної роботи, результати якої подані у другому розділі магістерсокї роботи.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Зміст діяльності психолога школи « ЄйдоС» щодо професійного самовизначення учнів старших класів

Управління вибором професії – одна із складових частин проблеми наукового управління суспільством. У вужчому плані стосовно до проблеми вибору професії учнями соціальному педагогу вкрай важливо знати об'єктивні і суб'єктивні чинники, що складають зміст управління.

До об'єктивних факторів належать: система об'єктивно діючих закономірностей, умови життя суб'єкта, середовище, виховання, економічне оточення та ін.

До суб'єктних факторів належать: можливості суб'єкта, схильності, інтереси, здібності, наміри, мотиви, характер, темперамент, задатки і інші сторони особистості.

Щоб управління вибором професії було дійсно ефективним, вкрай важливо розібратися в суті зазначених вище двох складових сторін предмета управління. Управління вибором професії неможливе без знання особистості, її структури.

Людська особистість надзвичайно складна. Вона володіє як придбаними за життя якостями, так і біологічними властивостями, що характеризуються відносною сталістю (задатки, тип нервової системи тощо).

Управління професійним самовизначенням тільки тоді наукове, коли будується з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, базується на знанні динамічної функціональної структури особистості [44]. Отже, організація професійного самовизначення буде успішна й плідна в тому

випадку, якщо соціальний педагог володіє підготовкою в області психології, або працює спільно з психологом, іншими фахівцями, а також взаємодіє з центрами зайнятості.

Існують різні ситуації вибору професії. Адже старшокласник бере до уваги відомості не тільки про особливості різних професій, але і масу іншої інформації, через яку соціальний педагог може впливати на професійне самовизначення учня.

Види діяльності соціального педагога з даного напрямку:

1. Робота з сім'єю. Форми роботи:
   – батьківські збори.

Соціальний педагог може провести батьківські збори, щоб з'ясувати позиції батьків щодо професійного вибору учня;

– проведення індивідуальних бесід;
– лекторії;
– діагностика учнів;
– інформування.

Можливо інформування батьків про можливі варіанти професійного самовизначення їхніх дітей, спираючись на результати заздалегідь проведених діагностик спрямованих на дослідження різних сфер, які можуть впливати на вибір дитини, а також на статистичні дані затребуваних вакансій на ринку праці;

– консультації;
– бесіди.

Дуже часто батьки надають дитині повну свободу вибору, вимагаючи тим самим від нього самостійності, відповідальності, ініціативи. Трапляється, що батьки не згодні з вибором дитини, пропонуючи переглянути свої плани і зробити інший вибір, вважаючи, що він ще не володіє достатньою обізнаністю в даній області. Класичному вибору професії часто заважають установки батьків, які прагнуть, щоб діти компенсували їхні недоліки в майбутньому, у тій діяльності, в якій вони не змогли себе повністю проявити.

2. Робота з мікрогрупами. Форми роботи:

– вивчення позиції мікрогрупи.

Дружні відносини старшокласників вже дуже міцні і вплив їх на вибір професії не виключено, тому що увага свого професійного майбутнього однолітків також зростає. Саме позиція мікрогрупи може стати вирішальним у професійному самовизначенні;

– інформування.

Соціальний педагог повинен інформувати учнів про можливі наслідки, які можуть виникнути при виборі професії, спираючись на чужі життєві позиції, а також інформувати учнів про решту можливих помилок при виборі професії.

3. Робота з педагогічним колективом. Форми роботи:

– взаємодія з класним керівником випускних класів;

– заємодія з психологом (спільна діагностична робота, консультування);

– взаємодія з адміністрацією (співробітництво з середніми та вищими навчальними закладами, відстеження професійної самореалізації випускників).

4. Работа з особистістю старшокласника. Робота з особистістю старшокласника включає наступні напрямки роботи:

1) Діагностична робота:

– діагностика здібностей.

Соціальному педагогові необхідно займатися діагностикою здібностей. Здібності, таланти учня старших класів необхідно розглядати не тільки в навчанні, а й до всіх інших видів суспільно цінної активності. Так як саме здібності включає в себе майбутня професійна придатність.

У поведінці та житті людини уявлення про найближче і віддалене майбутнє відіграють дуже важливу роль, уявне представлення, його особливості залежать від складу розуму і характеру, досвіду людини. Він включає в себе головну мету та цілі на майбутнє, шляхи і засоби їх досягнення. Але плани різні за змістом і те, які вони, залежить від людини.

– діагностика рівня домагань на суспільне визнання;

– діагностика схильностей.

Схильності проявляються і формуються в діяльності. Свідомо включаючись в різні види діяльності, людина може змінювати свої захоплення, а значить і напрями. Для старшокласника це важливо, тому що допрофесійні захоплення - шлях до майбутнього. За допомогою соціального педагога дитина може сформувати свою думку про свої допрофесійні захоплення [38].

2) Інформування.

Неспотворена інформація – важливий фактор вибору професії. Соціальний педагог повинен володіти такою інформацією і надавати її старшокласникам.

3) Посередницька робота з навчальними закладами та з службами зайнятості

4) Профорієнтаційна робота:

– розробка професійного плану або образу;

– визначення головної мети і цілі на майбутнє, шляхи і засоби їх досягнення;

– складання індивідуальних бізнес-планів учнів.

Для того щоб допомогти старшокласникам можливе складання індивідуальних бізнес-планів учнів, в яких вони зможуть приблизно сформулювати свої основні життєві пріоритети і цілі.

Основною формою роботи соціального педагога з професійного самовизначення є профорієнтація, яка включає в себе наступні напрямки:

– професійна активізація;

– професійне просвітництво;

– професійну консультацію;

– професійне виховання (розвиток);

– професійний підбір;

– професійний відбір;

– соціально-професійна адаптація.

Профорієнтаційна робота серед школярів ведеться за двома основними напрямками:

– профорієнтаційна діагностика;

– професійне консультування.

Психологічна діагностика передбачає проведення тестування для визначення професійних інтересів, нахилів та сформованих здібностей, виявлення, вимір і об'єктивізації індивідуально-психологічних особливостей особистості, що мають відношення до успішності виконання тієї або іншої професійної діяльності. З метою професійного консультування та професійного психологічного відбору можуть використовуватися найрізноманітніші психодіагностичні методики, прогностична цінність яких підтверджена спеціальними дослідженнями [33].

Профдіагностична робота проводитися в кілька етапів:

1. Виявлення рівня готовності до професійного самовизначення (опитувальник для виявлення рівня готовності до вибору професії).

Метою даної роботи є: визначення рівня готовності до професійного самовизначення, ступінь інформованості про професії, сформованість професійного плану, профпросвіта, довідково-інформаційне консультування.

2. Вивчення інтересів, нахилів та спрямованості особистості за типами професій і видів діяльності (опитувальник «Орієнтація», опитувальник професійної готовності, методика «карта інтересів», опитувальник Холланда, мотивація професійної діяльності).

Метою даної роботи є: первинна діагностика професійних інтересів, нахилів, спрямованості за типами професій і видів діяльності, здійснення професійного вибору клієнтами [28].

Основна тенденція розвитку профорієнтаційної і профконсультаційної роботи з підлітками та юнаками – всебічне сприяння спонуканню власної активності молодої людини. Фахівці в цій області роблять спробу піти від традиційної діагностично-рекомендаційної схеми профконсультації, коли підлітка чи юнака спочатку консультують за допомогою різних методик, а

потім, після аналізу отриманих даних, профконсультант видає клієнту рекомендацію, в кращому випадку – кілька варіантів таких рекомендацій. Психолого-педагогічна допомога школяреві у професійному самовизначенні повинна бути спрямована на створення умов для самостійного вирішення проблем за допомогою спеціальних методів наприклад, виділяються наступні етапи організації активізуючого консультаційного впливу [33].

Попередній етап – ще до зустрічі зі школярем, на якому консультант повинен ознайомитись з попередньою інформацією про учня і на підставі аналізу цієї інформації висунути попередню профорієнтаційну гіпотезу – визначити проблему і намітити шляхи її вирішення.

1. Загальна оцінка ситуації консультування за наступними складовими: особливості даного учня (у чому він сам бачить проблему), умови консультування (наскільки вони допомагають вирішувати проблему учня), самооцінка профконсультанта (наскільки він готовий допомогти даному школяреві). На першому етапі важливо не тільки «дослідити» учня, скільки допомогти йому сформулювати власну проблему, тому особливе значення має організація емоційно-довірливого контакту зі школярем і такий послідовний розвиток цього контакту: спочатку – максимальна доброзичливість; далі – доброзичливість і конструктивність; на завершення консультації доброзичливість й оптимальний настрій.

2. Висування (або уточнення) профконсультаційної гіпотези, яка включає загальне уявлення про проблеми клієнта і можливі шляхи та засоби вирішення цієї проблеми.

3. Спільне рішення виділеної проблеми, що допускає використання у деяких випадках і неактивізуючих методів, наприклад, стандартизованих психодіагностичних засобів. Головне, щоб учень розумів загальну логіку проведеної спільної роботи, тобто залишався суб'єктом самовизначення

Мета такої роботи – вселення в юнака оптимізму, впевненості в собі, а також програвання у спеціальних процедурах складних моментів, пов'язаних із самовизначенням.

Робота на даному етапі передбачає вирішення таких основних завдань:

1) Інформаціонно-довідкова, може бути вирішена за допомогою професіограм, спеціальної довідкової літератури, комп'ютерних інформаційно-пошукових систем і т.п.

2) Діагностична, спрямована в ідеалі на самопізнання юнака (дівчини), може бути вирішена з використанням нескладних, зрозумілих клієнту психодіагностичних методик.

3) Завдання – пов'язана з морально емоційною підтримкою людини, що визначається. Тут можуть бути використані прийоми і техніки, запозичені з психотерапії та консультативної психології, а також спеціальні ігрові профконсультаційні методики.

4) Завдання – пов'язане з прийняттям конкретного рішення.

5) Спільне підведення підсумків, що важливо як для рефлексії учня, так і для розвитку рефлексії самого профконсультанта [37].

Таким чином, можна зробити висновок, що для того, щоб учень зміг визначитися з професією необхідна злагоджена робота всього педагогічного колективу, психолога та батьків. Психолог повинен бути знайомий не тільки з різнобічної інформацією про різні професії, але й володіти різноманітними методами, щоб цю інформацію донести до старшокласників та їх батьків.

2.2. Аналіз результатів вивчення готовності старшокласників до професійного самовизначення

Дослідження проводилось у приватному заклади Школа « Єйдос». Педагогічний колектив навчального закладу становить 40 осіб. Кількість учнів в школі становить всього 58 осіб, з них старша школа 18 осіб. Слід зазначити що зважаючи на змішаний формат навчання нами були запропановані заході як он – лай (дистанційно) – це проходження диагностічних методик, так відпрацювання профоріентаційної програми в оф -лай режиме на территории школи, а коли була повітряна тревога то в бомбосховище. З одного боку це

ускладняло процес формування необхідних навичок , а з другого – дити , психолог та батьки мали змогу спілкування та активної взаимодії.

Основними формами роботи психолога данної школи щодо професійного самовизначення учнів є:

1. Інформаційні консультації про економічну ситуацію міста, країни, про ринок праці, про світ професій та їх затребуваність, про правила прийому до навчальних закладів і т.д.
2. Індивідуальне і групове професійне консультування учнів і їх батьків.
3. Екскурсії на підприємства і в освітні установи.
4. Класні години на наступні теми:

– для учнів 5-11 класів: «Професія і сучасність», «Дороги, які ми обираємо» і т.д.;

– для учнів молодших класів: «Ким бути?», «Професії мами, тата...».

5. Профорієнтаційне заняття для 1-4 класів «Планета людей» (про різноманіття світу професій).
6. Зустрічі з роботодавцями, з представниками робочих професій.
7. КВК, вікторини: «Ким бути? Ось в чому питання», «Проекти майбутнього», «Вгадай професію» і т.д.
8. Батьківські збори.
9. Профорієнтаційне консультування, діагностування
10. Профорієнтаційні ігри «П'ять проектів на майбутнє», «П'ять + МИ».
11. «Дні старшокласника»: профінформування; індивідуальне та групове профконсультування; зустрічі з роботодавцями, представниками різних професій; інформстенди; консультаційно-інформаційні пункти; тематичні «Дні випускника» за галузями промисловості (легка промисловість, громадське харчування, торгівля, машинобудування тощо).

Аналізуючи вивчені літературні джерела щодо формування готовності старшокласників до професійного самовизначення ми прийшли до висновка, що існує велика кількість методів і методик вивчення готовності старшокласників до професійного самовизначення.

Розглядаючи різні думки щодо діагностики професійного самовизначення учнів старших класів, зрозуміло, що найбільш використовуваними методами є:

– спостереження;
– бесіда;
– інтерв'ю;
– анкетування.

При вивченні готовності старшокласників до професійного самовизначення можуть бути застосовані такі методики:

1) Метод активізуючого консультування, заснований на індивідуальній роботі з підлітком.
2) «Тест професійних інтересів» (Голланд).
3) Тест «Рівень мотивації досягнення».
4) Дослідження освітніх установок.
5) Твір на тему «Моя майбутня професія».
6) Техніка «Складання інформаційної карти».
7) Техніка на самоопис, оцінку здібностей і оцінку видів діяльності.
8) Вибір професії за психологічною класифікацією .
9) Опитувальника для виявлення готовності школярів до вибору професії.
10) Методика «Карта інтересів».
11) Методика «Матриця вибору професії».
12) Діагностична методика «Професійна готовність»

Проаналізувавши існуючи психологічні дослідження і спираючись на завдання нашої роботи ми вирішили у нашому дослідженні використати наступні методи та методики, що допоможуть нам вивчити готовністіь старшокласників до професійного самовизначення:

– анкетування;
– бесіди;
– методика «Визначення типу майбутньої професії»;
– методика «Професійна готовність» ;

– опитувальника для виявлення готовності школярів до вибору професії.

У рамках практичного дослідження була проведена первинна діагностика, яка включила в себе анкетування та тестування учнів. Для діагностики нам було виділено один урок тривалістю 40 хвилин. Учням роздавалися аркуші з завданнями, надавалась інструкція по кожному завданню, після чого старшокласники приступали до роботи.

В ході досліджень були виявлені ступінь інформованості, професійної спрямованності, структура інтересів, рівень комунікабельності та емоційної стійкості і стиль саморегуляції діяльності старшокласників.

За результатами анкетування (Додаток А) було виявлено, що більша частина учнів 10 класу (80%) ще не визначилися з вибором своєї майбутньої професії, а 20% учнів вже визначилися (Рисунок 2.1).

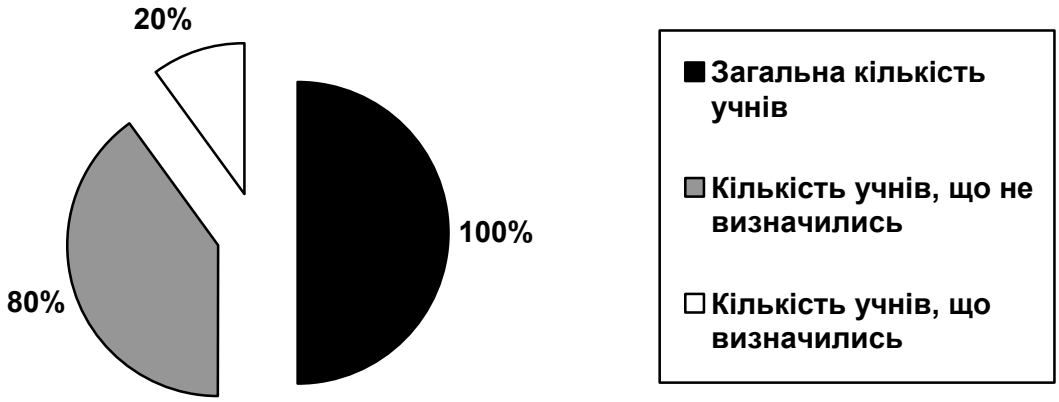

Рис. 2.1. Визначення учнів 10 класу з вибором своєї майбутньої професії

Також було виявлено, що тільки 10% старшокласників визначилися з вибором вищого навчального закладу, а 90% не визначилися (Рисунок 2.2).

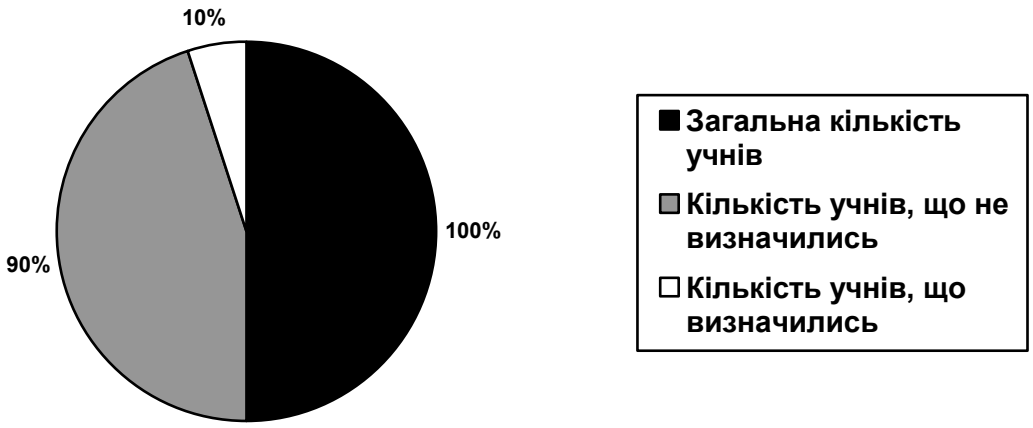

Рис. 2.2. Визначення учнів 10 класу з вибором вищого навчального закладу

У процесі діагностики також була використана методика «Визначення типу майбутньої професії». Аналіз отриманих результатів за типами професій показав наступне. Більшість старшокласників мають схильності до типу професії «Людина-знакова система» (35%). Дещо менша кількість учнів була орієнтована на професії типу «Людина-техніка» (30%). До професій типу «Людина-Художній образ» проявили схильність 15% учнів старших класів. До професій типу «Людина-людина» мали схильність 10% досліджуваних. І, нарешті, до професій типу «Людина-природа» проявили схильність 10% учнів 10-А класу. (Рисунок 2.3).

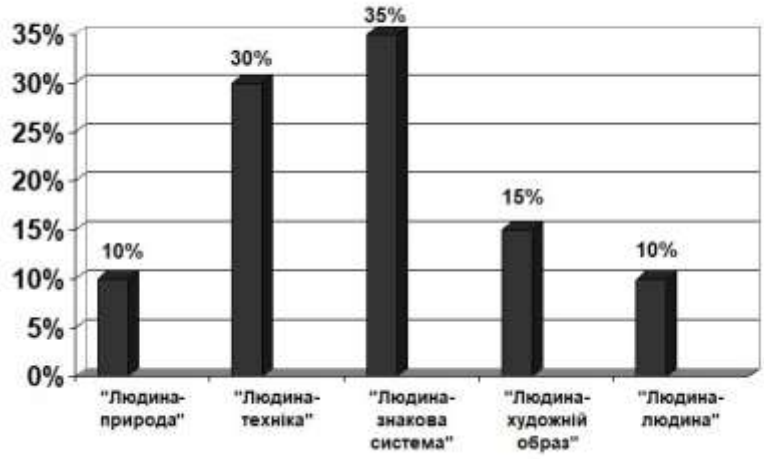

Рис. 2.3. Типи професій за методикою «Визначення типу майбутньої професії»

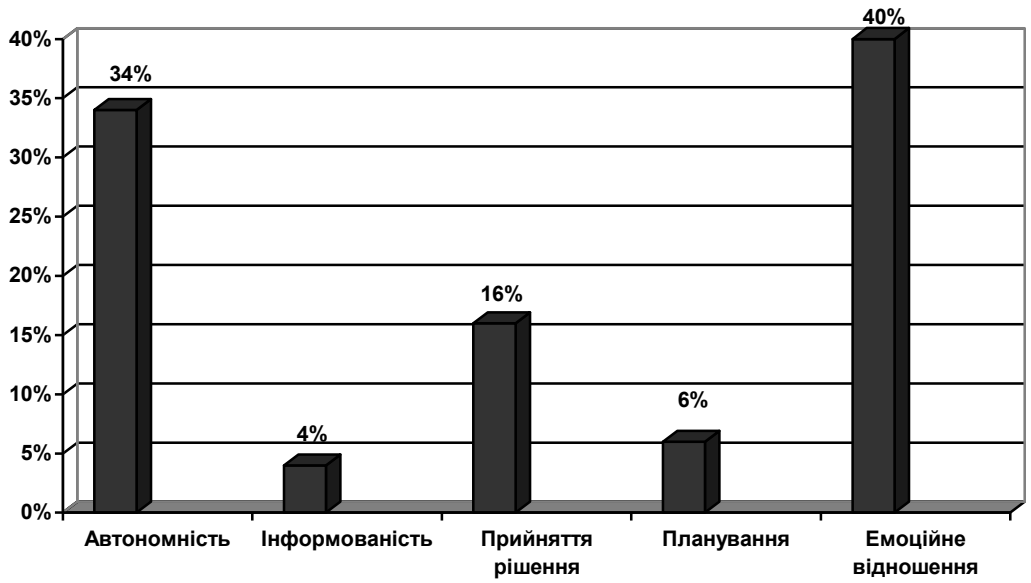

Рисунок 2.4. Критерії професійної готовності за методикою «Професійна готовність»

Результати методики «Професійна готовність» показали, що за показником емоційне відношення набрано найбільший відсоток – 40% старшокласників, 34% – за показником автономність. Показник прийняття рішень знаходиться на достатньому рівні – 16%, а показникам планування та інформованість відповідає низький відсоток: планування – 6% і інформованість – 4%. (Рисунок 2.4).

Отже, учні 10 класу показали дуже низький показник по інформованості, що говорить про слабкі знання професійної діяльності і співвідношення її зі своїми особистісними особливостями. В учнів відсутні знання про різноманітність світу праці і професій, про особливості професій, про їх переваги та недоліки.

Для старшокласників характерне емоційне ставлення до різних професій і професійних груп. Високий показник емоційного ставлення та високий показник автономності в прагненні реалізувати можливість в практичних діях, мати глибокі знання та навички хоча б в одній області при достатньому рівні за показником прийняття рішення говорить про професійну зрілість до вибору майбутньої професії, але з обов'язковим коригуванням умінь планувати своє професійне життя і інформованості з професійного вибору.

Визначення рівня готовності до професійного самовизначення старшокласників ми проводили за допомогою опитувальника для виявлення готовності школярів до вибору професії .

За результатами опитувальника ми можемо побачити, що 7% учнів 10 класу неготові до вибору професії. Ці учні відкинуті своїми однокласниками. Вони майже ні з ким не спілкуються. Замкнуті. Апатійні. Їх зовсім не цікавить, що з ними буде в майбутньому.

Низький рівень готовності мають 57% старшокласників. Ці юнаки знаходяться в невагомості. Вони не можуть визначитися ким хочуть стати у майбутньому. Їм характерна пасивність і споглядальна позиція у процесі професійного самовизначення. Такі учні зазвичай хапаються за щось, та не доводять почате до кінця. Професійні плани мають нечіткий, розпливчатий характер.

Середньому рівню готовності відповідає 33% досліджуваних. У них сформоване позитивне ставлення до майбутньої професії. Такі учні невпевнені у собі і у обраній професії. Вони знають, в якій сфері діяльності хочуть працювати, але ще не можуть визначитися ким саме. Бояться, що не реалізуються в обраній професії. Їм притаманні низькі показники осмисленності майбутнього.

Лише 3% старшокласників мають високий рівень готовності до професійного самовизначення. Ці учні впевнені в собі. Вони чітко знають чого хочуть від свого професійного життя. Мають сформовані професійні плани. Добре проінформовані стосовно плюсів та мінусів в обраній ними професійній діяльності. Мають високий рівень активності у процесі професійного самовизначення. Їм притаманне прагнення до самоосвіти. Також вони здатні до самореалізації (Рисунок 2.5).

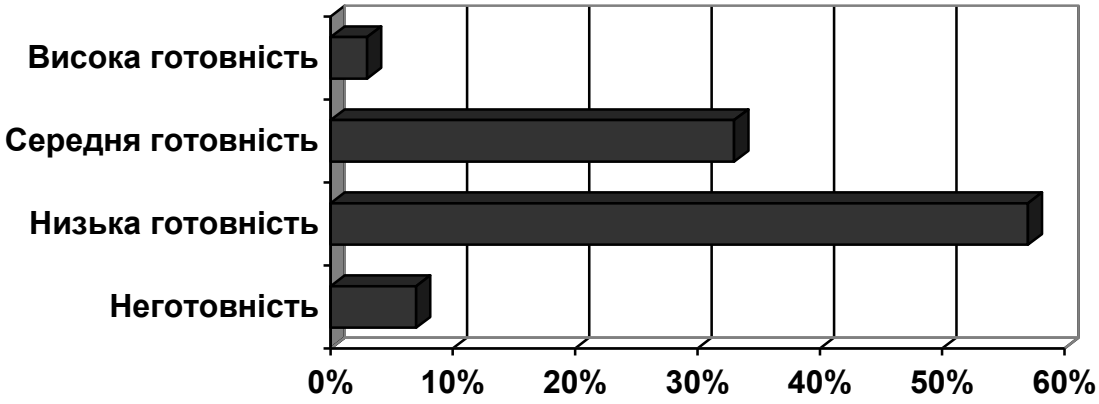

Рис. 2.5. – Рівень виявлення готовності учнів 10 класу до вибору професії

Результати первинної діагностики дають змогу нам визначити на якому рівні готовності до професійного самовизначення знаходяться учні 10 класу.

Для вимірювання рівнів готовності учнів старших класів до професійного самовизначення ми використовували кваліметричний метод.

В основі кваліметрії (лат. «квалітас» – якість, «метрон» – міра) лежить вихідне положення про те, що будь-яку якість можна виміряти, перевівши її в числову функцію своїх структурних компонентів.

У параграфі 1.3. нашого дослідження ми виділили основні критерії, показники та рівні готовності старшокласників до професійного самовизначення. Кожен показник в залежності від ступеня його сформованості ми оцінили в балах наступним чином: 3 бали – якість сформована повністю; 2 бали – якість сформована частково; 1 бал – якість не сформована.

Розділивши різницю між максимально і мінімально можливою кількістю балів на три, ми визначили крок і межі низького, середнього та вищого рівнів готовності підлітків до професійного самовизначення. При цьому ми отримали наступні результати (Таблиця 2.4).

Таблиця 2.4.

Таблиця для визначення рівнів готовності старшокласників до професійного самовизначення

Критерії	Кіль-кість показ ників	Максима льно можлива кількість балів	Мінімаль но можлива кількість балів	Різни ця	Крок	Границі рівнів в балах
Когнітивний	4	12	4	8	3	4-6 – низький 7-9 – середній 10-12 – високий
Мотиваційно-потребовий	4	12	4	8	3	4-6 – низький 7-9 – середній 10-12 – високий
Діяльнісно-практичний	4	12	4	8	3	4-6 – низький 7-9 – середній 10-12 – високий
Загальний рівень	12	36	12	24	8	12-19 – низький 20-28 – середній 29-36 – високий

Розподіливши таким чином учнів, в залежності від кількості набраних балів по кожному критерію і в цілому, ми визначили рівні готовності кожного з них до професійного самовизначення і отримали такі дані (Таблиця 2.5):

Таблиця 2.5.

Рівні готовності до професійного самовизначення, в %

Критерії	Рівні готовності до професійного самовизначення			
	Високий	Середній	Низький	Разом
Когнітивний	0	30	70	100
Мотиваційно-потребовий	3	37	60	100
Діяльнісно-практичний	0	25	75	100
Загальна готовність	1	31	68	100

За результатами першого обстеження майже всі досліджувані характеризуються недостатньою інформованістю про ситуацію на ринку праці, світ професій і шляхах їх отримання. Чверть опитаних (20%) вже вибрали професію, яку вони хотіли б освоїти після закінчення школи. При цьому, у 14% учнів старших класів спостерігалося неузгодженість професійних намірів та професійних інтересів. Переважна більшість опитаних (97%) мали виражені інтереси і схильності до певних типів професій .

Однак, лише у 15% старшокласників виявлено практично повне узгодження професійних схильностей до певних типів професій, інтересів до певних видів діяльності та навчальних предметів. У 35% опитаних виявилося неузгодженість професійних нахилів та структури інтересів. У 11% опитаних старшокласників, мало місце неузгодженість професійних схильностей і особистісних особливостей, що згідно з літературними даними і нашого досвіду в майбутньому може привести до втрати інтересу і зниження успішності навчання за обраною спеціальністю.

На цій підставі нами була розроблена спеціальна програма, спрямована на допомогу старшокласникам в підготовці до адекватного професійного самовизначення.

2.3. Аналіз результатів впровадження програми формування готовності старшокласників до професійного самовизначення

На основі аналізу психологічних джерел та діяльності психолога в школі була складена програма з організації професійного самовизначення «Погляд у майбутнє». Програма з організації професійного самовизначення старшокласників «Погляд у майбутнє» впроваджувалась нами протягом 3 місяців. У цей період ми провели 4 навчальних заняття з професійного самовизначення (Додаток Б) та інші професійно орієнтовані заходи.

Старшокласники були позитивно налаштовані на заходи, в яких вони приймали участь і були активними.

Мета програми: надати учням старших класів загальноосвітніх установ допомогу в підготовці до адекватного професійного самовизначення.

Завдання:

1. Формування актуального для старшокласників «інформативного поля».

2. Забезпечення учнів старших класів засобами самопізнання, розвиток навичок і вмінь з цілепокладання і планування.

3. Формування мотивів саморозвитку, самовизначення та особистісного зростання.

Таблиця 2.6.

Структура програми «Погляд у майбутнє»

№	Назва	Відповідальний	Час проведення
1.	Заняття з професійного самовизначення № 1	Соціальний педагог	40 хвилин
2.	Заняття з професійного самовизначення № 2	Соціальний педагог	40 хвилин
3.	Заняття з професійного самовизначення № 3	Соціальний педагог	40 хвилин
4.	Індивідуальне професійне консультування учнів та їх батьків	Психолог, соціальний педагог	1020 хвилин (60 хвилин на тиждень)
5.	Заняття з професійного самовизначення № 4	Соціальний педагог	40 хвилин
6.	Профорієнтаційні зустрічі з представниками вищих навчальних закладів та роботодавцями	Соціальний педагог, адміністрація	1020 хвилин (60 хвилин на тиждень)
7.	Оформлення профорієнтаційних стендів	Соціальний педагог	40 хвилин
8.	Виставка літератури, що присвячена різним професіям	Соціальний педагог, класний керівник	40 хвилин
9.	Інформування про «Дні відкритих дверей» в освітніх установах, про ярмарки вакансій.	Соціальний педагог	60 хвилин
10.	Захист творчого проекту «Мій погляд у майбутнє»	Соціальний педагог, психолог, класний керівник	80 хвилин
11.	Заняття № 5. Проведення повторної діагностики	Соціальний педагог	40 хвилин

У процесі вивчення курсу «Професійне самовизначення старшокласників» учням необхідно виконати і захистити творчий проект «Мій погляд у майбутнє».

Схема проекту:

1. Титульний лист.
2. Тип, клас, відділ, група, формула професії.
3. Мотив вибору професії (чому обрана саме ця професія).
4. Хто зробив найбільший вплив на цей вибір.
5. Професійний ідеал.

У рамках розробленої програми з організації професійного самовизначення старшокласників «Погляд у майбутнє» нами було проведено чотири профорієнтуючих заняття:

Заняття № 1 «Орієнтовне»

Мета – отримання необхідної інформації про професійні наміри учнів; формування в учасників установки на саморозвиток в рамках занять з професійного самовизначення.

Завдання:

1. Вправа ім’я та епітет. Мета – познайомитись з групою і створити довірливу атмосферу всередині неї.

2. Вправа «Професія на літеру». Дана вправа дозволяє розширити в учасників знань про світ професійної праці або актуалізація вже наявних знань про професії.

3. Інформування учнів про професії, про рейтинг затребуваності професій. Даний вид роботи спрямований на підвищення рівня інформованості старшокласників щодо професій в цілому та професій, які є більш затребувані в нашому місті.

4. Гра «Ланцюжок професій». Вправа використовується для розвитку вміння виділяти загальне в різних видах трудової діяльності. Дане вміння може виявитися корисним у випадках, коли людина, орієнтуючись на конкретні характеристики праці, сильно обмежує себе у виборі (як би «зациклюючись» на

одній-двох професіях з цими характеристиками), але такі ж характеристики можуть зустрічатися в багатьох професіях.

5. Візуально-рефлексивна вправа "Покликання". Метою вправи є образна рефлексія актуальної потреби професійних досягнень.

6. Ритуал прощання (оплески один одному).

Заняття № 2 «Класифікація професій»

Мета – формування теоретичних уявлень і понять, пов'язаних зі світом професій.

Завдання:

1. Вправа «Комплімент». Спрямована на вміння побачити сильні сторони, позитивні якості у будь-якої людини і, головне, знайти необхідні слова, щоб сказати йому про це.

2. Активізація розумової активності. Це завдання включає в себе ряд загадок відносно професій, на які, учні повинні дати відповіді. Даний вид роботи спрямований на активізацію групи і налаштування на подальшу роботу.

3. Інформаційний блок про типи, класи, групи, формули професій. Формування у старшокласників уявлень про типи, класи, групи та формули професій.

4. Вправа «Вгадай професію». Спрямована на знайомство учасників зі схемою аналізу професій.

5. Рефлексія.

6. Ритуал прощання (оплески один одному).

Заняття № 3 «Робота над помилками»

Мета – формування в учнів інформаційного поля про можливі помилки при виборі майбутньої професії.

Завдання:

1. Вправа «Нетрадиційний спосіб привітання». Метою даної вправи є привітання учасниками одне одного на початку заняття.

2. Профігра «Один день з життя». Мета гри – підвищити рівень усвідомлення учасниками типового та специфічного у професійній діяльності

того чи іншого фахівця.

3. Інформування про помилки при виборі професії. Формування в учнів знань про помилки, які найчастіше виникають при виборі професії і про їх уникнення.

4. Гра «Літає - не літає». Спрямована на розвиток уваги та на розрядку атмосфери в групі.

5. Рефлексія.

6. Ритуал прощання (оплески один одному).

Заняття № 4 «Заключне»

Мета – визначення життєвих планів учнями.

Завдання:

1. Вправа «Привітання в парах». Спрямоване на привітання учасниками одне одного на початку заняття.

2. Гра «Сантики-фантики-лімпопо». Мета – активізувати групу для подальшої діяльності. Ця гра весела, дозволяє розслабитись і установити дружні відносини між учасниками

3. Вправа «Мої життєві і професійні плани». Мета вправи – визначення перспективних життєвих і професійних цілей; аналіз і осмислення своїх життєвих і професійних перспектив.

4. Вправа «Хто є хто?». Надає можливість учасникам співвіднести свій образ за різними професіями на підставі знання учнів один про одного.

5. Рефлексія.

6. Ритуал прощання (оплески один одному).

Окрім чотирьох вище описаних занять нами були проведені й інші заходи, які були спрямовані, впершу чергу, на 10 клас, але не омайнули й учнів інших класів. Це такі заход, як:

1. Індивідуальне професійне консультування учнів та їх батьків. Для даного заходу був виділиний час, коли учні та їх батьки могли прийти до соціального педагога та психолога і задати їм питання щодо професійного самовизначення, які їх хвилюють.

2. Професійні зустрічі з представниками вищих навчальних закладів та роботодавцями. Цей захід був організований з метою надання старшокласникам інформації про вищі навчальні заклади нашого міста, про спеціальності, які в них є, про організаційні моменти щодо вступу у вищий навчальний заклад, а також з метою надання учням старших класів інформації про становище на сучасному ринку праці.

3. Оформлення профорієнтаційних стендів. Мета заходу – проінформувати дітей щодо діяльності людей різних професій, про плюси та мінуси в їх роботі. Стенди були розміщені у коридорах школи, щоб кожний бажаючий міг прочитати інформацію, що надавалась.

4. Виставка літератури, що присвячена різним професіям. Даний захід організовувався за допомогою шкільної бібліотеки. Метою заходу було надати учням старших класів можливість самим щось дізнатися про професії, що їх цікавлять. Виставка літератури була огранізована у холі школи.

5. Інформування про «Дні відкритих дверей» в освітніх установах, про ярмарки вакансій. Мета – надання учнім інформації щодо проведення позашкільних професійноорієнтованих заходів, які будуть відбуватися у нашому місті. Учням розповідалось що, де і коли буде відбуватися позашкільний захід, про, що вони можуть там дізнатися і чому важливо відвідати заходи, що організовуються.

6. Захист творчого проекту «Мій погляд у майбутнє». Цей захід дає нам змогу дізнатися, в якій професійній діяльності бачить себе кожний учень 10 класу, що він знає про дану професію, чого чекає від неї. Тобто ми можемо побачити чи визначився учень з майбутньою професією. Захист проходив у довільній формі: дехто намалював плакати, дехто робив презентацію. Після виступу учня всі бажаючі могли задати йому питання щодо його творчого проекту. В результаті реалізації програми ми планували отримати підготовлену до адекватного і самостійного вибору професії особистість. В учнів повинні були сформуватися досить чіткі уявлення про те, чим вони хочуть займатися в майбутньому.

За допомогою спеціально підібраних вправ нам вдалося досягти очікуваного результату.

Так, вправи «Професія на літеру» та «Ланцюжок професій» допомогли учням розширити знання про світ професій та актуалізувати вже наявні знання про професії. Вправи «Вгадай професію» і «Хто є хто?» дали можливість старшокласникам співвіднести себе з різними професіями. За допомогою вправи «Мої життєві і професійні плани» учні 10 класу розпланували своє майбутнє, визначили, які цінності для них є важливими. Крім цього, решта профорієнтаційних заходів, таких як індивідуальне професійне консультування учнів та їх батьків, професійні зустрічі з представниками вищих навчальних закладів та роботодавцями, оформлення профорієнтаційних стендів, виставка літератури та інформаційні блоки, що давалися на кожному занятті дозволили підвищити рівень інформованості учнів старших класів, а також провести профорієнтаційну роботу не тільки з учнями 10 класу, а й з учнями інших класів.

Після проведення заходів і занять, нами була проведена повторна діагностика учнів 10 класу, з метою визначення змін, які відбулися чи не відбулися у старшокласників після реалізації у школі програми з організації професійного самовизначення «Погляд у майбутнє». Під час повторної діагностики ми використовували методи та методики, якими користувались при первинній діагностиці, а саме:

– анкетування;
– бесіди;
– методика «Визначення типу майбутньої професії»;
– методика «Професійна готовність»;
– опитувальника для виявлення готовності школярів до вибору професії

Результати анкетування щодо визначення учнів 10 класу з вибором своєї майбутньої професії показали, що 65% учнів старших класів вже визначилися з вибором своєї майбутньої професії, а 35% учнів ще не визначилися (Рисунок 2.6).

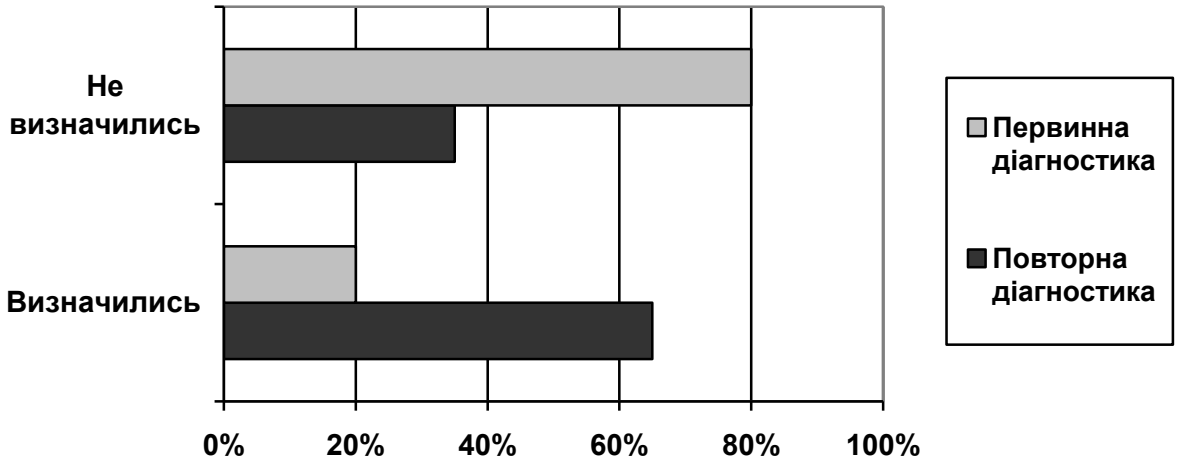

Рис. 2.6. Визначення учнів 10 класу з вибором своєї майбутньої професії

Аналізуючи результати анкетування до та після проведення програми професійного самовизначення старшокласників можна побачити, що відсоток учнів, що вже визначилися з вибором майбутньої професії, зріс .

За результатами цієї ж анкети можна побачити, що вже більшість старшокласників (70%) визначилися з вибором вищого навчального закладу і лише 30% не визначилися (Рисунок 2.7).

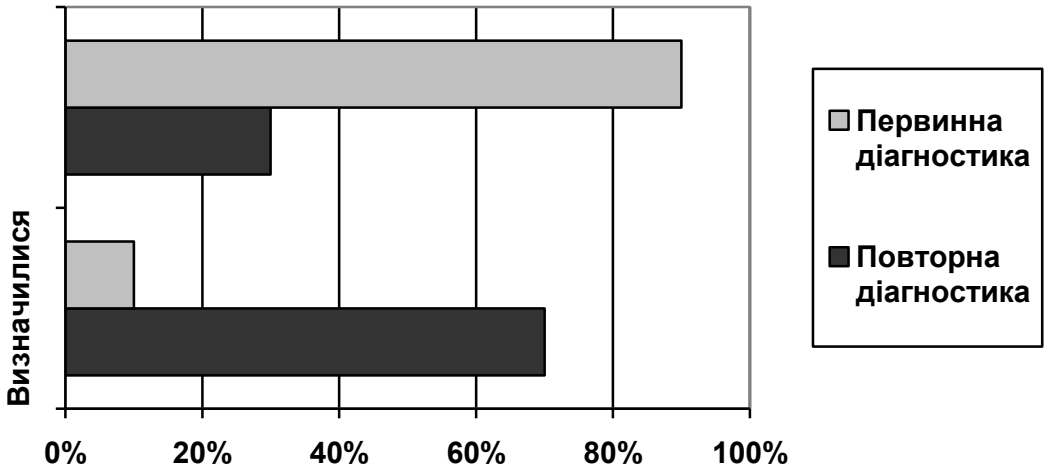

Рис. 2.7. Визначення учнів класу з вибором вищого навчального закладу

У процесі повторної діагностики також використовувалась методика «Визначення типу майбутньої професії» (Рисунок 2.8).

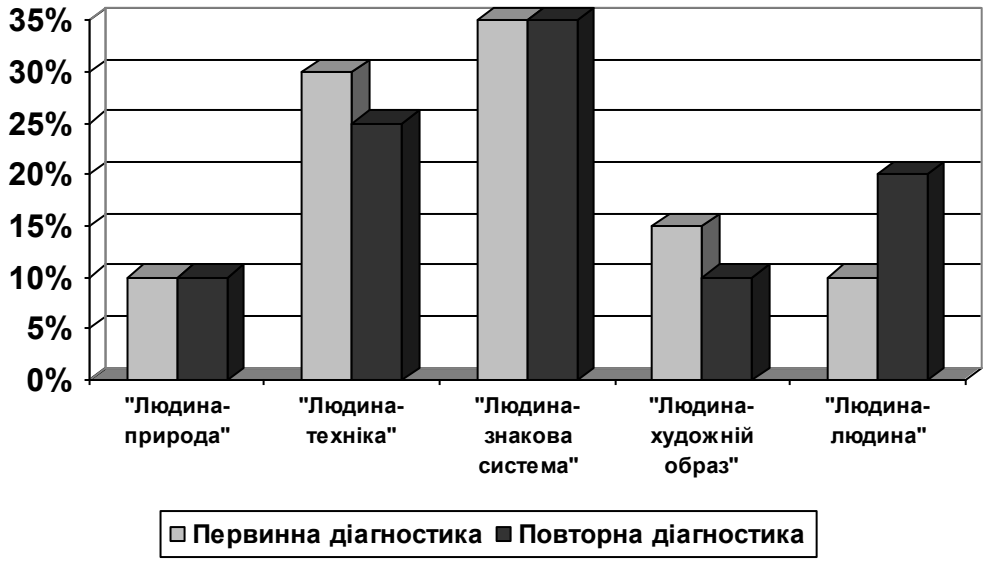

Рис. 2.8. Тип професії за методикою «Визначення типу майбутньої професії»

Результати методики показали, що у деяких учнів змінився тип майбутньої професії. Повторне проведення методики дало наступні результати: для 35% учнів найбільш підходящим типом професії є «Людина-знакова система», для 25% учнів «Людина-техніка», для 10% із них – «Людина-Художній образ», для 20% із них – «Людина-людина» і для 10% із них – «Людина-природа»

Порівнявши результати діагностики до та після її проведення, ми можемо побачити, що відсоток осіб, що схильні до типу професії «Людина-знакова система» залишився незмінним (35%). Також не змінились данні по типу професій «Людина-природа» – 10% учнів. Типи професій «Людина-техніка» та «Людина-художній образ» зменшили свій показник на 5%. Відсоток учнів, що обрали тип професії «Людина-людина» , навпаки, збільшився на 10%.

Результати повторного проведення методики «Професійна готовність» показали наступне, що у 54% старшокласників вищим показником залишилось емоційне відношення, у 50% – показник автономність. Показник прийняття рішень дорівнює 45%, показник інформованість – 40% та показник планування – 28% (Рисунок 2.9).

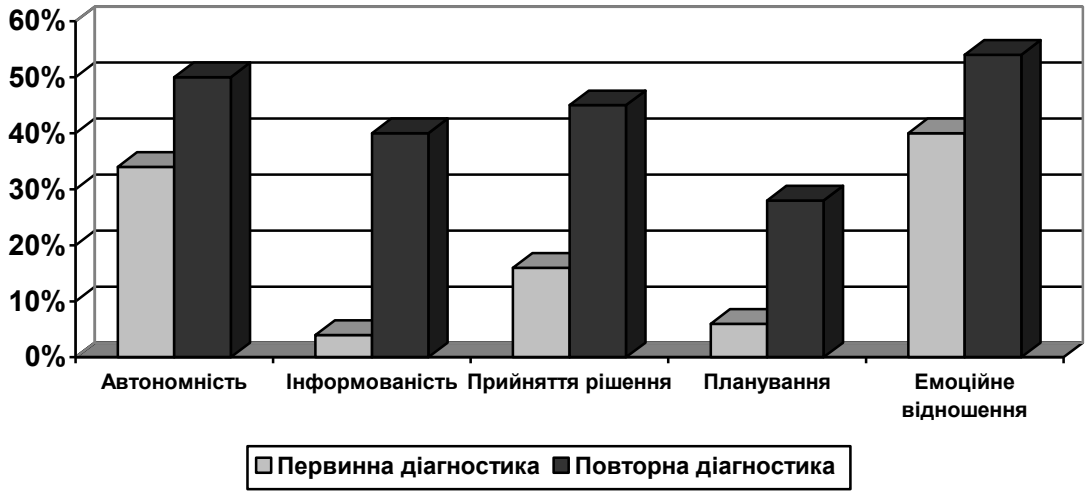

Рис. 2.9. Критерії професійної готовності за методикою «Професійна готовність»

Аналіз отриманих результатів первинної і повторної діагностики говорить нам про те, що всі показники готовності учнів 10 класу до професійного самовизначення виросли. За результатами повторної діагностики ми бачимо, що найбільший відсоток так і залишився за показниками емоційне відношення (54%) і автономність (50%). Підвищився й показник прийняття рішень. Він виріс на 29%. Значно збільшились показники інформованності від 4% до 40%. Показник планування також виріс і зараз становить. Таке підвищення показників може говорить нам про досить високу готовність учнів 10 класу до професійного самовизначення.

Визначення рівня готовності до професійного самовизначення старшокласників за допомогою опитувальника для виявлення готовності школярів до вибору професії після впровадження програми показав, що в 10 класі учнів неготових до вибору професії немає. Низький рівень значно зменшив свої показники. На ньому знаходяться 15% старшокласників. Середньому рівню готовності відповідає 77% досліджуваних. Незначно, але підвищився високий рівень готовності до професійного самовизначення. Зараз він становить 8% осіб. (Рисунок 2.10).

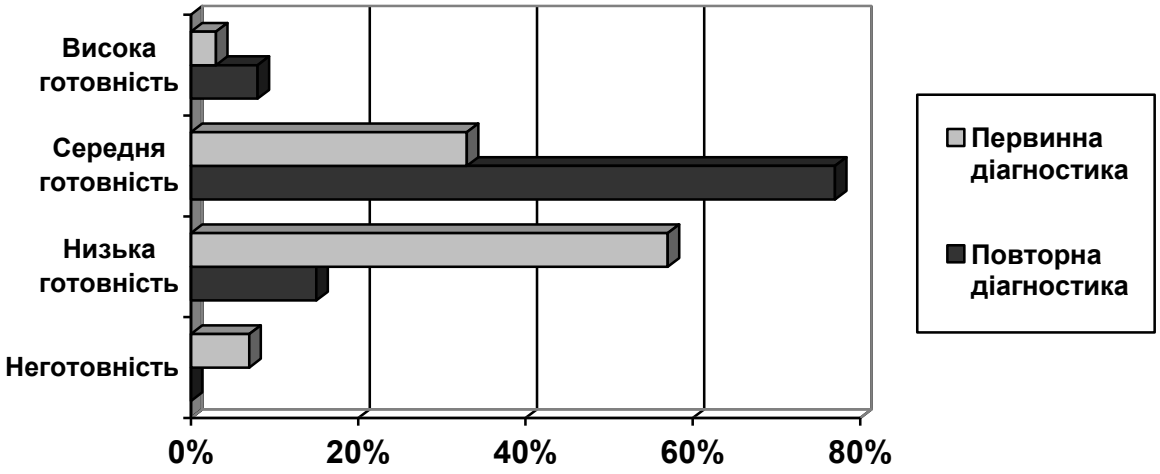

Рис. 2.10. Рівень виявлення готовності учнів 10 класу до вибору професії

Таким чином, програма з організації професійного самовизначення старшокласників «Погляд у майбутнє» дала позитивні результати. Хоча про повну готовність старшокласників до професійного самовизначення говорити ще зарано, та учні вже знаходяться на більш високому рівні готовності до професійного самовизначення, ніж до початку проведення даної програми.

В таблиці 2.7 наведені данні про зміни рівня готовності до професійного самовизначення учнів 10 класу.

Таблиця 2.7.

Зміна рівнів готовності до професійного самовизначення, у %

Критерії	Рівні готовності до професійного самовизначення					
	Високий		Середній		Низький	
	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.
Когнітивний	0	5	30	75	70	20
Мотиваційно-потребовий	3	10	37	75	60	15
Діяльнісно-практичний	0	5	25	70	75	25
Загальна готовність	1	7	31	73	68	20

З наведених даних випливає, що за період експерименту кількість учнів, які мають низький рівень готовності до професійного самовизначення, скоротилася, а кількість старшокласників, що мають високий рівень цієї готовності збільшилася з 1% до 7%.

Слід зазначити, що підвищення рівня готовності учнів до професійного самовизначення відбулося пропорційно по всіх критеріях. Це свідчить про те, що розроблена нами програма формування професійного самовизначення старшокласників носить комплексний характер і забезпечує розвиток усіх сфер особистості старшокласника.

На нашу думку, подібні заходи з готовності учнів до професійного самовизначення повинні проводися регулярно (мінімум один раз на рік) і охоплювати учнів різного віку: починаючи з першого класу і закінчуючи одинадцятим. Це є дуже важливим, адже якщо ми почнемо закладати ті знання, вміння, навички, що потрібні для адекватного вибору професії змалку, то вже у 10-11 класах учні будуть точно знати ким вони хочуть бути у майбутньому і зможуть без великих зусиль та допомоги оточуючих прийняти одне з найважливіших рішень у своєму житті – обрати професію по душі.

Незважаючи на те, що трьох місяців виявилося замало для підготовки старшокласників до адекватного професійного самовизначення, але нам все одно вдалося допомогти дітям з вибором професії.

ВИСНОВКИ

Професійне самовизначення – це один з видів самовизначення особистості, що характеризує формування відношення до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Найважливішим критерієм усвідомлення та продуктивності професійного становлення особистості є її здатність знаходити особистісний сенс у професійній праці, приймати рішення про вибір професії, спеціальності та місця роботи. Сформованість самовизначення це ступінь збалансованості психологічних можливостей молодої людини з утриманням та вимогами професійної діяльності, а також сформовані в особистості здібності адаптуватися до мінливих соціально-економічних умов у зв'язку з влаштуванням своєї професійної кар'єри.

Актуальність професійного самовизначення, що є результатом професійної орієнтації особистості учнів, у зв'язку із змінами соціально-економічних умов нашого суспільства безперервно зростає. Численні експериментальні дані і результати власного констатуючого дослідження показали, що більшість старшокласників не готові до усвідомленого і обгрунтованого вибору професії. Тому активну підготовчу роботу з формування готовності до професійного самовизначення школярів необхідно починати, як мінімум, з підліткового віку.

Готовність учнів до вибору професії, як правило, активізується в підлітковому віці. Професійно важливі людські якості треба не тільки «виявляти», але багато в чому і «закласти» в людину засобами виховання, освіти, організації її діяльності. Самовизначення передбачає активізацію самопізнання і самовиховання особистос Основною задачею професійного самовизначення старшокласників є формування професійного покликання.

Професійне покликання розглядається як потяг до якоїсь професії, що спирається на знання про призначення професії, усвідомлення своїх

можливостей оволодіння нею та оцінку своїх потенційних професійних здібностей, як відчуття професії.

Результативними показниками процесу професійного самовизначення юнаків виступають сформованість сталого професійного інтересу та усвідомленого профнаміру.

Таким чином, професійне самовизначення старшокласників – це процес формування стійких профінтересів і усвідомленого профнаміру шляхом розвитку професійної спрямованості та професійної самосвідомості.

Готовність до вибору професії, як правило, активізується в підлітковому віці. Вона включає такі компоненти: особистісно-цільовий, інформаційно-гностичний, рефлексивно-оцінний. Кожен з них має свою структуру, критерії та показники. Самовизначення передбачає активізацію самопізнання і самовиховання старшокласника. Основними критеріями є: самооцінка професійної придатності, пізнавальна і комунікативні активність, вольові якості самостійності, рішучості та наполегливості, саморегуляція емоційних станів.

В даний час є різні підходи до виділення критеріїв та показників ефективності формування професійного самовизначення учнів старших класів.

В якості основного процесуального критерію зазвичай виділяється рівень готовності до професійного самовизначення. Показниками цього рівня можуть бути наступні: когнітивний (знання про професії, своїх професійних якостях і шляхи професійного самовизначення); мотиваційно-потребовий (потреба, мотиви, вибору майбутньої професії); діяльнісно-практичний (здатність до самореалізації, проби сил і самовдосконалення).

В рамках практичного дослідження нами була проведена первинна діагностика, яка включила в себе анкетування і тестування учнів 10 класу. Готовність учнів старших класів до професійного самовизначення визначалась за трьома критеріями: когнітивним, мотиваційно-потребовим і діяльнісно-практичним. Результати діагностики показали, що більшість учнів досліджуваного класу знаходяться на низькому рівні готовності до професіного самовизначення.

Низькі показники готовності учнів 10 класу до професіного самовизначення дозволили нам розробити спеціальну програму, яка має за мету надати допомогу старшокласникам в підготовці до адекватного професійного самовизначення. Дана програма спрямована на вирішення наступних завдань: формування актуального для старшокласників «інформативного поля»; забезпечення учнів старших класів засобами самопізнання, розвиток навичок і вмінь з цілепокладання і планування; формування мотивів саморозвитку, самовизначення та особистісного зростання.

Розроблена нами програма дала позитивний результат. Отримані дані повторної діагностики показали, що рівень всіх компонентів готовності старшокласників до професійного самовизначення виріс.

Отримані дані свідчить про те, що розроблена нами програма формування професійного самовизначення старшокласників носить комплексний характер і забезпечує розвиток усіх сфер особистості старшокласника.

Таким чином, поставлена мета була досягнута, гіпотеза дослідження підтверджена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва Г.М. Соціальна психологія: Навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2014.

2. Антонович А.Б. Професійне самовизначення старшокласників: шляхи та механізми. Одеса: Астропринт, 2017.

3. Баришева О. Теоретичні аспекти проблеми особистісного самовизначення старшокласників. *Психологія: Зб. наук. пр.* Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 1(8). Київ. 2000. С. 102-113.

4. Бех В.Г. Психологія виховання особистості: навчальний посібник. Київ: Либідь, 2008.

5. Боришевський М.Й. Особистісно орієнтоване виховання у школі. Київ: Педагогічна преса, 2012.

6. Варнавських К. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 4. С. 109-115.

7. Василенко О.А. Психолого-педагогічні аспекти професійної орієнтації молоді. Київ: Генеза, 2015.

8. Васильков В.М. Соціально-психологічні питання професійного самовизначення старшокласників у сучасних умовах. *Педагогіка і психологія*. 2000. № 3. С. 59-66.

9. Виговський С.О. Соціально-психологічні детермінанти професійного вибору. Харків: Основа, 2019.

10. Гальчинський А.С. Психологічні аспекти професійного вибору: теорія і практика. Одеса: Астропринт, 2018.

11. Головаха Є.І. Життєва перспектива і професійне самовизначення молоді. Київ: Наукова думка, 1988. 144 с.

12. Грінченко О.М. Формування готовності до професійної діяльності у старшокласників. Львів: Світ, 2015.

13.Гріньова О. М. Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах підготовки за двома спеціальностями : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2008. 20 с.

14.Гуменюк С.В. Становлення професійного вибору в юнацькому віці. Київ: Центр освітніх ініціатив, 2018.

15.Долинська Л.Ю. Формування готовності до професійної орієнтації. Донецьк: Видавництво ДНУ, 2014.

16.Закатнов Д.О. Зміст профорієнтаційної роботи зі старшокласниками / Закатнов Д.О., Мельник О.В., Федоришин Б.О. Київ: ІПВ АПН України, 2003. 80 с..

17.Закатнов Д.О. Технології активізації професійного самовизначення старшокласників. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2001. № 6. С. 99-104.

18.Закатов Д.О. Формування професійних установок старшокласників. – Харків: Основа, 2017.

19.Зязюн І.А. Педагогічна майстерність. Київ: Вища школа, 1997.

20.Капустіна О.В. Активізація професійного самовизначення старшокласників. *Навчальні інновації та їх вплив на якість освіти*. Київ: КНЕУ, 2003. С. 437-438.

21.Карамушка Л.М. Психологія управління навчальними закладами: Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2015.

22.Козак Л.Ю., Широкова С.В. Професійне становлення особистості у контексті глобалізації. Київ: Освітні ініціативи, 2018.

23.Лозовецька В.Т. Виховання ціннісних орієнтацій старшокласників у контексті професійного вибору. Київ: Освіта, 2012.

24.Максименко С.Д. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2014.

25.Мачуський В. В. Формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності в позашкільних

закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2001. 15 с.

26. Мельник А. В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2003. 23 с.

27. Мельник О.В. Ділові ігри як засіб активізації професійного самовизначення старшокласників. *Профорієнтаційна робота із школярами* / наук. ред. М.П.Тименка. Рівне, 1992. С. 83-97.

28. Мельник О.В. Основи вибору професії: експериментальна програма та збірник практичних завдань / О.В. Мельник, В.П. Романчук. Київ: Інститут проблем виховання АПН України, 2001 98 с.

29. Міщенко А.М., Nowak A. Психологічні аспекти готовності до професійного вибору. Київ-Варшава: Центр європейських досліджень, 2020.

30. Ошуркевич Н.О. Психолого-педагогічні особливості професійного самовизначення учнів. Львів: Світ, 2015.

31. Панок В.Г. Психологічні основи професійної орієнтації учнів. Київ: Центр учбової літератури, 2010.

32. Панченко В.Р. Проблема професійного самовизначення учнівської молоді у працях Г. Костюка. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000. № 2. С. 236-244.

33. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді : метод. посіб. / за ред. М. П. Тименка. Київ: Ін-т проблем виховання АПН України, 2001. 153 с.

34. Пономарёва Р.О. Ціннісні орієнтації старшокласників і вибір ними професії. *Психологія: Респ. наук.-метод. збірник* Київ: Рад. школа. Вип. 33. 1989. С. 9-15.

35. Рудюк О. Психологічні особливості професійного самовизначення безробітної молоді в процесі профпереорієнтації. *Соціальна психологія*. 2006. № 5. С. 122-127.

36. Сліпчишин Л.В. Формування готовності до професійного самовизначення у старшокласників. Львів: Видавництво ЛНУ, 2016.

37. Супрун Л.М. Освітні орієнтації та професійне становлення учнів старших класів. Київ: Генеза, 2016.

38. Ткаченко О.П., Smith R.J. Профорієнтація: Український та міжнародний досвід. Київ: Центр інновацій, 2016.

39. Тюхтенко Н. Мотиваційні основи професійного самовизначення молоді. *Україна: аспекти праці*. 1999.№ 1. С. 15-18.

40. Уніят С. Вибір професії, або Задача з багатьма невідомими / С. Уніят, С. Комінко. Тернопіль : Підручники і посібники, 1997. 87 с.

41. Челпанова В. Профорієнтаційна робота психолога в навчальному закладі. *Психолог*. С. 458 – 459. 2011. С. 45 - 46.

42. Чечко Л.М. Професійна орієнтація: психологічний аспект. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2018.

43. Чорна І. М. Психологічні особливості організації профорієнтаційної роботи в школі. Тернопіль,: ТДШ. 1995.76 с.

44. Adler A. Understanding Human Nature. – Routledge, 1954.

45. Bandura A. Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology*, 2001.

46. Blustein D.L. The Psychology of Working: A New Perspective for Career Development. *Routledge*, 2006.

47. Brown D. Career Choice and Development. Jossey-Bass, 2002.

48. Construction Theory and Practice. *Career Development Quarterly*, 2005.

49. Gottfredson L.S. Circumscription and Compromise: A Developmental Theory of Occupational Aspirations. *Journal of Counseling Psychology*, 1981.

50. Hartung P.J. Life Design: A Paradigm for Career Intervention in the 21st Century. *Journal of Counseling Psychology*, 2011.

51. Hartung P.J. Life Design: A Paradigm for Career Intervention in the 21st Century. *Journal of Counseling Psychology*, 2011.

52. Herr E.L., Cramer S.H. Career Guidance and Counseling Through the Lifespan. Allyn & Bacon, 1996.

53. Holland J.L. Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. Prentice Hall, 1997.

54. Krumboltz J.D. A Social Learning Theory of Career Decision Making. *Counseling Psychologist*, 1979.

55. Lent R.W., Brown S.D. Social Cognitive Career Theory and Work-Based Learning. *Journal of Career Assessment*, 2002.

56. Lent R.W., Brown S.D. Social Cognitive Career Theory and Work-Based Learning. *Journal of Career Assessment*, 2002.

57. Levinson D.J. The Seasons of a Man's Life. Ballantine Books, 1978.

58. Peterson G.W., Sampson J.P. Career Development and Planning. *Pearson*, 2004.

59. Savickas M.L. Career Construction Theory and Practice. *Career Development Quarterly*, 2005.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для старшокласників

Шановні старшокласники! Просимо Вас відповісти на запитання анкети. Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні мотивів вибору старшокласниками певної професії. На кожне запитання виберіть один із варіантів відповіді, запропонованих в анкеті, або напишіть свій варіант відповіді.

П.І.П. _____

Вік _____ Клас_____ Стать _____

1. Чи визначилися Ви з майбутньою професією?
   а) так (вкажіть професію) _____
   б) ні (яка професія більше вам цікава) _____
2. Чи визначилися Ви з навчальним закладом, в якому будете навчатись після закінчення школи?
   а) так (вкажіть назву навч. закладу) _____
   б) ні
3. Що спонукало Вас обрати саме цю професію?
   а) сімейна традиція
   б) порада батьків
   в) порада друзів
   г) порада вчителів
   д) вирішив(ла) сам(а)
   е) Ваш варіант відповіді _____

3. Що було джерелом інформації про обрану професію?

а) розповіді батьків

б) книги про професію

в) розповіді вчителів

г) теле-, радіопередачі про професію

д) Ваш варіант відповіді _____

4. Що Ви знаєте про обрану професію?

а) тип _____

б) група _____

в) клас _____

г) попит на ринку праці _____

д) куди можна піти працювати _____

5. Що Вас приваблює в обраній професії?

а) професія престижна

б) умови праці представників професії

в) заробітна платня

г) медичні протипоказання

д) суспільна значущість професії

е) вимоги професії

ж) Ваш варіант відповіді _____

6. Як ставляться батьки до Вашого вибору професії?

а) підтримали

б) байдуже

в) намагалися переорієнтувати на іншу професію. На яку саме? _____

7. Дайте визначення професії:

а) андеррайтер _____

б) коучер _____

в) мерчендайзер _____

г) ІТ-менеджер _____

8. Чи намагаєтесь Ви дізнатися, щось нове про обрану професію?

а) так (як саме) _____

б) ні

9. Назвіть свої сильні сторони, які допоможуть Вам стати професіоналом

_____

_____

10. Обрана професія допоможе Вам:

а) реалізувати свої здібності

б) розкритися у творчості

в) стати цінною для суспільства людиною

г) самовдосконалитися

д) досягти високого положення

е) Ваш варіант відповіді _____

Дякуємо за увагу!

Додаток Б

Заняття з професійного самовизначення

Заняття № 1 «Орієнтовне»

Мета – отримання необхідної інформації про професійні наміри учнів; формування в учасників установки на саморозвиток в рамках занять з професійного самовизначення.

Завдання:

1. Вправа ім’я та епітет. Мета – познайомитись з групою і створити довірливу атмосферу всередині неї.

Група розсаджується по колу.

Один з учасників представляється іншим і підбирає по відношенню до себе який-небудь епітет. Це прикметник має починатися з тієї ж букви, що й ім'я, позитивним чином характеризувати людини і по можливості утримувати перебільшення, наприклад: «Магнетична Магда, геніальний Геннадій, буйний Борис» і т.д.

Другий виступаючий спочатку повторює ім'я та епітет попереднього учасника, потім додає власну комбінацію. Третій повторює обидва варіанти і потім представляється сам. Так відбувається і далі по колу. Останньому учаснику найбільш важко, проте він має більше шансів запам'ятати імена всіх учасників.

В кінці гри учасники обмінюються враженнями.

2. Вправа «Професія на літеру». Дана вправа дозволяє розширити в учасників знань про світ професійної праці або актуалізація вже наявних знань про професії.

Вправу можна проводити в колі (приблизно з 10 - 15 учасниками), а можна використовувати і при роботі з цілим класом. Дана ігрова методика дуже компактна й займає зовсім небагато часу (від 5-7 до 10-15 хвилин) і носить скоріше розминковий характер.

Загальна інструкція: «Зараз буде названа якась буква. Наша задача -

показати, що ми знаємо чимало професій, що починаються з цієї літери, тобто показати, наскільки ми знаємо світ професій. Кожен по колу буде називати по одній професії на дану букву».

Ведучий називає першу букву, а учасники по черзі називають професії. Якщо називається абсолютно незрозуміла професія, ведучий просить пояснити, про що йде мова. Якщо гравець не може це пояснити, то вважається, що професія не названа і хід передається наступному по черзі гравцеві (за більш жорсткими правилами, той, хто не зміг назвати професію, вибуває з гри і виходить на час з кола). При цьому зовсім не обов'язково вимагати від учасників офіційних (бездоганно "правильних") назв професій, оскільки на даний момент жоден довідник не є вичерпним. Важливо хоча б приблизно позначити ту чи іншу професійну діяльність і зуміти відповісти на уточнюючі питання.

Бажано більше 5-7 букв не пропонувати, інакше гра перестане здаватися цікавою. При проведенні даної ігрової методики починати слід з простих букв, за якими легко називати професії (літери: м, н, о ...), поступово пропонуючи учасникам складніші літери (ч, ц, я ...).

3. Інформування учнів про професії, про рейтинг затребуваності професій. Даний вид роботи спрямований на підвищення рівня інформованості старшокласників щодо професій в цілому та професій, які є більш затребувані в нашому місті.

7. Гра «Ланцюжок професій». Вправа використовується для розвитку вміння виділяти загальне в різних видах трудової діяльності. Дане вміння може виявитися корисним у випадках, коли людина, орієнтуючись на конкретні характеристики праці, сильно обмежує себе у виборі (як би «зациклюючись» на одній-двох професіях з цими характеристиками), але такі ж характеристики можуть зустрічатися в багатьох професіях.

8. Візуально-рефлексивна вправа "Покликання". Метою вправи є образна рефлексія актуальної потреби професійних досягнень.

9. Ритуал прощання (оплески один одному).